

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ХУДОЖНЬО-ПЕДАГОГІЧНИЙ
КАФЕДРА ІВЕНТ-ІНДУСТРІЇ,
КУЛЬТУРОЛОГІЇ ТА МУЗЕЄЗНАВСТВА

Кваліфікаційна робота

на тему:

КУЛЬТУРНІ ПРАКТИКИ РІВНЕНЩИНИ:
ІСТОРИКО-ПРИКЛАДНИЙ ВИМІР

Виконала: студентка II курсу, групи К
напряму підготовки 03 «Гуманітарні науки»

спеціальності **034 Культурологія**

Родінчук Олена Володимирівна

Керівник: доктор культурології,

професор Виткалов С. В

Рівне – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ПРАКТИК РІВНЕНЩИНИ В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ	8
1.1 Сутність понять «культурні практики» «регіон» «історична ретроспектива» огляд історіографічної бази.....	8
1.2 Система організації культурних практик у регіоні в історичній ретроспективі (з 1991 р. чи іншого періоду з обґрунтуванням вибору).....	19
РОЗДІЛ II. КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЛЄВА ДІЯЛЬНІСТЬ У СУЧАСНИХ УМОВАХ: СУТНІСТЬ, ЗНАЧЕННЯ, РОЛЬ.....	32
2.1 Зміни ставлення до сфери вільного часу об'єкта та суб'єкта культурного впливу	32
2.2 Порівняльні характеристики проведення вільного часу	44
РОЗДІЛ III. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЄВОГО ПРОСТОРУ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ЧИННИКІВ ТА ВІЙНИ	64
3.1 Вільний час крізь призму установ культури парки зоопарк дендропарк музеї нічні клуби тощо	64
3.2 Культурні практики в повоєнній Україні можливі варіанти	72
ВИСНОВКИ	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	84

ВСТУП

У сучасних умовах соціокультурних трансформацій, викликаних глобалізаційними процесами, війною в Україні та зміною ціннісних орієнтацій суспільства, особливої актуальності набуває дослідження культурних практик регіонів. Культура є тим фундаментом, що формує ідентичність нації, забезпечує збереження історичної пам'яті та створює умови для самореалізації особистості. У цьому контексті Рівненщина постає як регіон із багатим історико-культурним спадком, унікальними традиціями та сучасними культурно-дозвілєвими тенденціями.

Поняття «культурні практики» у науковій літературі трактується багатогранно. Воно охоплює як традиційні форми культурної діяльності (народні звичаї, фольклор, релігійні обряди), так і сучасні формати дозвілля (фестивалі, мистецькі акції, клубна культура, діяльність парків, музеїв тощо). У Рівненській області культурні практики поєднують у собі історичний досвід та сучасні новації, що дозволяє розглядати їх як індикатор соціальних змін і фактор консолідації громади.

Актуальність теми дослідження обумовлена кількома аспектами. По-перше, сучасна війна поставила перед суспільством завдання збереження та оновлення культурної ідентичності. В умовах воєнних викликів культурні практики набувають не лише дозвілєвого, а й мобілізаційного, виховного значення. Вони стають засобом підтримки психологічної стійкості населення, формування громадянської солідарності та відновлення культурного життя. По-друге, глобалізація та інтеграція України до європейського культурного простору змінюють форми організації дозвілля, породжуючи нові культурні моделі, які співіснують із традиційними. По-третє, аналіз культурних практик у регіональному вимірі дозволяє виявити особливості соціокультурного розвитку Рівненщини та запропонувати шляхи вдосконалення культурної політики на місцевому рівні.

Історична ретроспектива показує, що культурні практики Рівненщини завжди були важливим елементом формування регіональної ідентичності. У

різні історичні періоди вони виконували різні функції: від збереження традицій у часи національного поневолення – до розвитку нових форм дозвілля в період незалежності. Особливу увагу заслуговує період після 1991 року, коли відбулося відродження національної культури, створення нових культурних інституцій, розвиток фестивального руху, пожвавлення музейної та мистецької діяльності.

Сьогодні культурно-дозвіллева діяльність населення відображає зміну соціальних орієнтирів: від колективних форм відпочинку до індивідуалізованих і цифрових практик. Проте у регіонах, зокрема на Рівненщині, важливу роль продовжують відігравати локальні осередки культури – парки, клуби, музеї, бібліотеки, мистецькі об'єднання, які формують соціальне середовище та визначають особливості проведення дозвілля.

Наукова новизна теми полягає у комплексному підході до аналізу культурних практик Рівненщини в історико-прикладному вимірі, що дозволяє поєднати вивчення традиційної культури та сучасних культурно-дозвіллевих тенденцій. У роботі пропонується розглядати культурні практики не лише як відображення історичних процесів, а й як чинник соціокультурної динаміки, що впливає на формування регіональної ідентичності та розвиток суспільства.

Мета дослідження полягає у вивченні та аналізі культурних практик Рівненщини в історико-прикладному вимірі, з урахуванням їх трансформацій у різні історичні періоди та сучасних умовах глобалізаційних і воєнних викликів.

Для досягнення цієї мети передбачено виконання таких **завдань**:

- розкрити сутність понять «культурні практики», «регіон», «історична ретроспектива» та здійснити огляд історіографічної бази;
- дослідити систему організації культурних практик у Рівненському регіоні в історичній ретроспективі;

- проаналізувати зміни у ставленні до сфери дозвілля у сучасних умовах;
- провести порівняльний аналіз особливостей проведення вільного часу в Рівному та Луцьку, у дітей і дорослих, у різні історичні періоди;
- визначити роль культурно-дозвілєвої діяльності у сучасному суспільстві;
- дослідити вплив глобалізаційних процесів і війни на систему організації дозвілєвого простору Рівненщини;
- окреслити можливі сценарії розвитку культурних практик у повоєнній Україні.

Об’єктом дослідження є культурні практики Рівненської області.

Предметом дослідження є структура, форми, функції та тенденції розвитку культурних практик у регіоні в історико-прикладному вимірі.

Методи дослідження ґрунтуються на поєднанні історичного, культурологічного та соціологічного підходів. Використано методи аналізу та синтезу, порівняльно-історичний метод, структурно-функціональний аналіз, узагальнення та систематизацію наукових джерел, а також елементи емпіричного дослідження.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання результатів для удосконалення регіональної культурної політики, розвитку культурних інституцій та організації дозвілля населення. Одержані висновки можуть бути застосовані в освітньому процесі під час викладання курсів із культурології, соціокультурних студій та історії культури України.

Апробація дослідження здійснювалася на всіх видах занять під час здобуття вищої освіти на спеціальності 034 «Культурологія» освітнього ступеня «Магістр» у Рівненському державному гуманітарного університеті, **публікації статті** на тему «Заклади культури в умовах війни: особливості організації діяльності», в науко-метричному збірнику «Актуальні питання культурології». Вип. 24, а також виступах на науково-практичних конференціях різних рівнів, зокрема:

- **Роднічук Олена** – здобувачка ОС «Магістр» спец. 034 «Культурологія», Рівненський державний гуманітарний університет. Культурно-мистецькі практики Рівненщини: проблеми в сучасній організації. *Проблеми методології сучасного мистецтвознавства і культурології: V міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, Інститут проблем сучасного мистецтва, 19-20 листоп. 2025 р.: Програма. Київ, 2025. (у друці).*

- **Роднічук Олена** – здобувачка ОС «Магістр» спец. 034 «Культурологія», РДГУ. – Регіональні культурні практики: проблеми в організації: *Музей як центр розвитку культури і науки: III міжнар. наук.-практ.-інтернет-конф., 30 жовт. 2025 року, м. Переяслав: Програма. Переяслав: НІЕЗ, 2025. С. [с.].*

- **Роднічук Олена** – здобувачка ОС «Магістр» спец. 034 «Культурологія», РДГУ. – Регіональні культурні практики: досвід сучасної Рівненщини, регіональний соціокультурний менеджмент: *Регіональний соціокультурний менеджмент: сучасні виклики і тенденції розвитку: VI всеукр. наук.-практ. конф., 20 листоп., м. Львів / Львів. нац. ун-т ім. І.Франка: Програма. Львів : ЛНУ, 2025. С. в друці.*

- **Роднічук Олена** – здобувачка ОС «Магістр» спец. 034 «Культурологія», РДГУ. – Культурні практики Рівненщини: історико-прикладний вимір. *Звітна наукова конф. здобувачів вищої освіти, аспірантів, докторантів та НПП, 17.05. 2024 р.: Програма. Рівне: РДГУ, 2025. С.67 [93 с.] (співголова СНТ «Афіна»).*

- **Роднічук Олена** – здобувачка ОС «Магістр» спец. 034 «Культурологія», РДГУ. Культурні практики регіону: історико-культурний вимір. *Філософія культурно-мистецької освіти: IV Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 27-28 берез. 2025 р.: Програма. Київ: КНУКиМ, 2025. С. 17 [24 с.].*

- **Роднічук Олена** – здобувачка ОС «Магістр» спец. 034 «Культурологія», РДГУ. Сучасна інфраструктура Рівненщини: загальна характеристика. *Культура повсякдення: студентський вимір: наук.-практ. конф., м. Київ, НаУ «КМА», 16.02.2025 р. Програма. Київ, 2025. С. [с.].*

- **Роднічук Олена** – здобувачка ОС «Магістр» спец. 034 «Культурологія», РДГУ – Регіональні культурні практики якновий вимір організації вільного часу територіальної громади. *Культурно-мистецькі практики і процеси в дискурсі сучасного світу: III Всеукр. наук.-практ. конф.*, Київ, КНУКіМ, 20-21.03.2025 р.: Програма. Київ, 2025. С. 13 [25 с.].

- **Роднічук Олена** – здобувачка ОС «Магістр» спец. 034 «Культурологія», РДГУ. – Культурно-мистецькі практики регіону: історико-культурний вимір та тенденції: *Молоді музикознавці: XXIV міжнар. наук.-практ. конф. у рамках VII міжнар. наук.-творчого проекту «Сучасне музикознавство та виконавство: від теоретичного дискурсу до виконавської практики»* м. Київ, 28-30 берез. 2025 р.: Програма. Київ: КЗВО «Київська академія музики ім. Р.Глієра», 2025. С. 21 [24 с.].

- **Роднічук Олена** – здобувачка ОС «Магістр» спец. 034 «Культурологія», РДГУ. – *Культура і мистецтво в сучасному освітньому вимірі: досвід та інновації: I Всеукр. наук.-практ. конф.*, 13.05, Калуський фаховий коледж культури і мистецтв, м. Калуш, 13.05, 2025 р.: Програма. Калуш, 2025. С. 8 [17 с.].

- **Роднічук Олена** – здобувачка ОС «Магістр» спец. 034 «Культурологія», РДГУ – Регіональні культурні практики: проблеми реалізації основних видів – *Сучасні соціокультурні процеси: філософсько-аксіологічний дискурс: VI всеукр. наук. інтернет-конф.*, Полтавський НПУ ім. В.Короленка, 11 листопада, 2025 р.: Програма. Полтава, 2025. С. [с.] та ін.

Структура роботи обумовлена логікою дослідження і складається зі вступу (актуальність теми, мета та завдання, наукова новизна та практична значимість, апробаційна база та структура роботи), трьох розділів із підрозділами (змістом яких є розкриття обраної теми), висновків (з підведенням загальних підсумків стосовно організації наукового пошуку), списку використаних джерел та літератури, а також додатків.

Загальний обсяг роботи 91 сторінка.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ПРАКТИК РІВНЕНЩИНИ В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ.

1.1 Сутність понять «культурні практики» «регіон» «історична ретроспектива» огляд історіографічної бази

Сучасна доба характеризується швидкими змінами, зумовленими глобалізаційними процесами. З одного боку, глобалізація уніфікує та стандартизує суспільні інститути й організаційні моделі, впливаючи на економічні, політичні та культурні прояви соціальної активності. З іншого боку, поглиблення інтеграційних зв'язків між державами та культурами робить культурне різноманіття провідною ознакою світового розвитку. Очевидно, що роль цього чинника в подальшому лише зростатиме. У цьому контексті особливого значення набуває міжкультурна комунікація, яка одночасно сприяє обміну та взаємозбагаченню, але й породжує певні суперечності та конфлікти, що актуалізує завдання збереження культурних надбань окремих суспільств без надмірної опори на конфліктологічні або алармістські підходи [11].

Ідея про комунікативну сутність соціального світу вже давно стала аксіоматичною для суспільствознавства, проте динаміка змін у глобалізованому середовищі висуває нові питання. Зокрема, потребують уваги дослідження еволюції та ефективності комунікаційних практик у багатокультурних суспільствах, їхньої модернізації та кінцевих цілей. В умовах сьогодення інтегративні засади глобального соціального порядку відтворюються через суспільно значущі комунікативні практики, які охоплюють як приватну, так і публічну сфери життя. Це формує необхідність виявлення й осмислення нових або трансформованих культурних феноменів, що останнім часом активно впливають на простір міжособистісних і групових взаємодій.

На початку ХХІ століття розвиток глобалізаційних, віртуалізаційних, медіатизаційних та інформатизаційних процесів докорінно змінив традиційні параметри соціального життя. Вони перетворили не лише практики повсякденного спілкування, а й суспільні уявлення про форми комунікації, роль технологічних, художніх і психологічних чинників у ній. Саме ці зміни створили нові умови співіснування культур, спільнот і цивілізацій, водночас змінюючи й звичні моделі соціальної поведінки [5].

Особливо відчутними стали структурні перетворення наприкінці ХХ століття, коли технологічні та культурні інновації в розвинених суспільствах спричинили появу якісно нових форм соціальної взаємодії. Це призвело до поширення нових, подекуди незвичних форм міжінституціональних, міжгрупових та міжособистісних відносин, а також розширення сфер формального й неформального, у тому числі інтерактивного, спілкування.

У перші десятиліття ХХІ століття провідну роль у формуванні комунікативного простору почали відігравати цифрові та медійні технології. Поява й швидке поширення соціальних мереж суттєво змінили характер спілкування, поєднавши письмові, усні та візуальні форми подання інформації в єдину систему. Це дало змогу створити новий рівень інтеграції різних типів комунікацій, водночас породивши нових суб'єктів взаємодії, серед яких зросла роль анонімних учасників. Таким чином, медіа стали не лише інструментом передання інформації, а й чинником культурних трансформацій.

Протягом останніх десятиліть суттєво оновилися соціальні практики у сферах благодійності, дозвілля, праці, святкувань, збереження культурної спадщини та колективної пам'яті. Інформаційна глобалізація сформувала нові моделі інтеграції, що сприяли переосмисленню базових комунікативних феноменів — від культурних практик конвенцій і самоорганізації до артестетизації повсякденності та етикету [12].

Сутність понять «культурні практики», «регіон», «історична ретроспектива» (огляд історіографічної бази)

Автор, джерело	Внесок у дослідження понять
Александр Д. Парадокси громадянського суспільства (1999)	Аналізує складові громадянського суспільства та їх вплив на соціокультурні практики.
Арендт Х. Джерела тоталітаризму (2005)	Досліджує механізми тоталітаризму та вплив політичних систем на культурні практики.
Бевзенко Л. Волонтерський рух в Україні... (2019)	Розкриває роль волонтерства як форми громадянської активності та соціальної інтеграції.
Берг П. Популярна культура в ранньомодерній Європі (2001)	Оцінює трансформації культурних практик у ранньомодерний період, просторово-історичний контекст.
Берегова О. М. Культурно-мистецькі практики в епоху цифрових технологій... (2020)	Досліджує нові траєкторії розвитку культурних практик у цифрову епоху.
Бобрівець В. Феномен понять «благодійність» та «філантропія» (2018)	Визначає значення філантропічних практик у сучасних соціокультурних процесах.
Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості... (2000)	Досліджує концепт громадянського суспільства та соціальну комунікацію.

Джерело: складено автором за [1-7].

Необхідно підкреслити, що різновиди культурних практик, які були визначені, відображають специфічні онтологічні й транскультурні засади розвитку та водночас формують інтеграційний потенціал цих практик. Саме в них виявляється толерантна основа повсякденного комунікативного середовища. Так, у щоденному житті традиційно закріплюється досвід толерантного ставлення до представників інших етносів, тоді як у сфері публічного простору ці тенденції підсилюються завдяки дії соціальних норм і конвенцій. Вони стають основою діалогу, що визнається ключовим транскультурним чинником забезпечення мирного співіснування людей у сучасних соціальних умовах. Такі складні процеси вимагають глибоких і комплексних наукових досліджень, створення концептуально-аналітичної

бази й методології. Їх наукове осмислення стає одним із провідних завдань для представників різних галузей суспільствознавства — від соціально-філософського й культурологічного до соціологічного, етичного й естетичного. Для культурології ця проблематика є не лише актуальною, а й практично значущою [2].

Важливо наголосити, що культурологія як спеціалізована система знань у межах суспільствознавства має очевидне значення. Вона традиційно ґрунтується на уявленнях про «функціональну автономність культури» та її «відносну самостійність», які закріпилися в науковій думці. Культура розглядається як створений людьми комплекс об'єктів, символів, цінностей, художніх і мистецьких зразків, норм моралі й естетики, що забезпечують організацію та регулювання колективного життя. Водночас новітні глобальні тенденції — зокрема глобалізація, віртуалізація й індивідуалізація — спричинили переосмислення предметної сфери культурології. Сьогодні чимало дослідників схиляються до того, щоб трактувати її не лише як систему знань, а і як освітньо-науковий простір, орієнтований на аналіз мистецьких практик, творчих артефактів та «гри» креативних потенціалів різних суб'єктів.

Від початку свого розвитку культурологія приділяла значну увагу вивченню феноменів природної й духовної краси, естетичних образів історичного та національно-культурного досвіду. Одним із провідних напрямів стало переосмислення попередніх культурних надбань і створення нового — глобалізованого культурного простору, в якому знайшов своє відображення постмодерний естетичний код із його прагненням до оригінальності й багатозначності. Саме ця позиція сприяла зростанню уваги до культурних процесів наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст., появі нових курсів у вищій освіті («Культурологія»), численних навчальних посібників і досліджень. Залучення соціального виміру до предметної сфери культурології посилило її пояснювальний потенціал і зробило її ще більш затребуваною [6].

Триваючі дискусії щодо предмета культурології не є ознакою слабкості цієї науки. Подібно до того, як протягом тисячоліть тривають суперечки щодо визначення предмета філософії, наявність різних підходів стимулює дослідницький інтерес і поглиблює наукові пошуки. Так само культурологія розвивається як система знань про соціокультурний світ, культуру як об'єкт творення та вдосконалення. Про це свідчать фундаментальні напрацювання українських учених (В. Андрущенко, В. Баранівського, В. Бітаєва, С. Василенка, Г. Гарбара, В. Даренського, М. Михальченка та ін.), здійснені після проголошення незалежності України. Значний внесок зробив і О. Гриценко, який у праці «Культурний простір і національна культура: теоретичне осмислення та практичне формування» розглянув як світові концепції культурного простору, так і особливості його функціонування в українському контексті. Він акцентував увагу на важливості аналізу єдності та цілісності національного культурного простору, що відображає комунікативну всеохопність і гармонійність соціокультурних практик українського суспільства [14].

Отже, культурологічна рефлексія над сучасними інтеграційними процесами є важливою та суспільно значущою. Дослідження ефективності культурних практик потребує уточнення й осмислення базових категорій. У центрі наукової уваги перебуває система ключових понять: «соціальна взаємодія», «довіра», «солідарність», «злагода», «інтеграція», «консенсус», «конвенція», «домовленість». Водночас особливого значення набувають категорії «культура», «культурний простір», «простір культури», «практика» та «культурна практика», «модернізація», «повсякденність», «публічний простір» тощо. Вони відображають специфіку новітніх культурних трансформацій і слугують теоретичною основою для подальших досліджень.

У культурології широко застосовується категорія «простір», яку розглядають як символічну конструкцію, метафору або як онтологічну й географічну реальність. Використання цього поняття підвищує аргументативну силу пояснень, збагачує аналітичну обізнаність і сприяє

більш точному представлення наукових тверджень. Зокрема, терміни «соціальний простір», «культурний простір», «простір культури», «національний культурний простір» і «глобальний культурний простір» останнім часом набули широкого поширення в науковій лексиці [7].

Під «культурним простором» розуміють будь-яке соціокультурне середовище, яке існує як цілісний, структурований і стабільно відтворюваний комплекс матеріальних, соціальних і людських елементів. У подальшому концептуальні уточнення привели до виділення різних типів «просторів», зокрема «соціального», «культурного», «комунікативного», «медійного» тощо. Так, соціальний простір, за П. Сорокіним, завжди являє собою більш-менш впорядковану сукупність соціальних груп, верств і спільнот, тоді як визначення інших типів просторів ґрунтується на цьому з певними корективами.

Наприклад, поняття «культурний простір» потребує розширення традиційного тлумачення, оскільки воно охоплює середовище, де різні суб'єкти культуротворення співіснують різними способами. До цього поняття входять фактори відтворення культурних універсалій, спонтанна і цілеспрямована креативність, особливості комунікації, мистецтво як сукупність чинників існування та розвитку, а також культурні анклавні з своїми специфічними просторовими характеристиками [16].

Таким чином, соціокультурне середовище можна назвати «простором», якщо воно виступає як цілісна, структурована і стабільно відтворювана реальність взаємодії індивідуальних та колективних суб'єктів культуротворення. У структурному вимірі культурний простір формується та розвивається через глобалізовані взаємодії різних груп і спільнот, що відрізняються мовою, вірою, традиціями та ціннісними орієнтирами. Відмінності у культурних ознаках знаходять своє відображення у термінах «молодіжна культура», «професійна культура», «масова культура», «релігійна культура», «культура побуту», «культура дозвілля», «фізична культура» тощо.

Важливо враховувати, що поняття «культурний простір» має кілька смислових відтінків, що дозволяє виділяти різні концептуальні акценти. Зокрема, український культуролог О. Гриценко виділяє три підходи до його трактування. Перший походить із антропології та базується на тому, що культура певної спільноти завжди прив'язана до конкретної території, яка стає «рідною землею» або батьківщиною. Другий підхід охоплює абстрактні концепції, філософського, соціологічного або лінгвістичного характеру, які використовують просторові моделі для відображення внутрішньої структури культури. Третій напрям пов'язаний із літературно-мистецькими уявленнями, коли художній твір створює власний «уявний простір», а сукупність таких просторів формує віртуальний художній світ певної культури [11].

Гриценко зазначає, що ігнорування «делікатності» культурного простору у державній культурній політиці може призводити до надмірного втручання та загострення міжкультурних проблем, особливо в умовах соціальних і культурних змін. Саме поняття «культурного простору» дає змогу детальніше досліджувати процеси культурної глобалізації, інтеграції та інтернаціоналізації культурного життя як окремих країн, так і великих регіонів світу [2].

Поняття «простір культури», на відміну від «культурного простору», використовується як аналітичний інструмент для відображення специфіки функціонування та розвитку культури в межах законодавчо визначеної території конкретного суспільства. Воно дозволяє враховувати як глобальні тенденції, так і ментальні та культурні межі держав, забезпечуючи умови для розвитку культур різних етнічних, національних і соціальних спільнот. Концепт «національний простір культури» концентрує увагу на культурних надбаннях, традиційних або модернізованих, що відображають ідентичність та цінності певної нації.

Однією з ключових категорій сучасної філософії, соціології та культурології є поняття «культурна практика». Проте перед цим доцільно коротко розглянути загальне поняття «практика», яке має глибокий науковий

і світоглядний зміст. Воно відображає складну діяльнісну взаємодію між природними, культурними та людськими (особистісними) аспектами, що реалізуються у цілеспрямованих взаємовідносинах. Зацікавленість цим поняттям зростає останнім часом, хоча спроби його визначення та закріплення у науковому дискурсі ведуться вже протягом тривалого часу.

У класичній марксистській традиції «практика» трактувалася виключно як сукупність дій у сфері матеріального виробництва, наукових досліджень або соціально-трансформаційних процесів. Проте критика такого матеріалістичного підходу не спричинила створення нової концепції практики, яка б розглядала її як: по-перше, комунікативний акт; по-друге, інформаційно наповнену взаємодію; і по-третє, результат взаємного впливу агентів соціальних інтеракцій [11].

У дослідженнях соціальних взаємодій поняття практики, а особливо культурної практики, відображає глобальний універсалізм конструктивної взаємодії, що лежить в основі соціокультурної єдності людства. Тому термін «культурна практика», який у сучасних наукових текстах часто вживається поряд із поняттям «культурний простір», слід розглядати як фундаментальну категорію теорії глобальної культури. Під культурною практикою розуміють інформаційно насичену взаємодію, тобто систему змінних, динамічних і водночас відтворюваних правил взаємин, які базуються на історично закріплених поведінкових кодах у межах колективного або суспільного життя.

У сучасній науці широко використовують терміни «практика», «культурна практика», «культурно-репродуктивна практика», що дозволяє будувати різні концептуальні моделі, описуючи усталені форми діяльності, соціальних взаємодій та присутність у структурах публічного і повсякденного життя. Ці взаємодії розгортаються у просторово-часовому континуумі, який змінюється, розвивається і за певних умов набирає динаміки прискореної модернізації [8].

Поняття «культурно-репродуктивна практика» було введено в науковий обіг Ю. Габермасом у середині XX століття в контексті аналізу «життєвого світу». Він визначав її як особливу реальність взаємозв'язків суб'єктів у просторі взаємовизнання, де учасники поділяють і засвоюють смисли інтерсуб'єктивно. У цьому процесі люди розуміють один одного і слідують певним культурним традиціям, що дозволяє говорити про культурне відтворення життєвого світу.

Аналізуючи цю категорію, А. Гофман підкреслював, що культурно-репродуктивна практика постійно відтворюється у повсякденних взаєминах та смислових інтерпретаціях, що формуються в конкретних ситуаціях, які визначають специфіку цих взаємодій.

У сучасній соціології та культурології концепції практики розробляли П. Бурдьо, Е. Гіденс, Г. Гарфінкель, М. Фуко, Н. Еліас та інші дослідники, пропонуючи багатовимірні теоретичні підходи до структури і функціонування практики в суспільстві. Важливо наголосити на розмежуванні понять «суспільна практика» та «культурна практика», оскільки воно дозволяє більш точно визначити сферу соціальної реальності, що відображається через практичні дії людей [12].

На сьогодні можна стверджувати, що онтологічно культурні практики тотожні культурно-репродуктивним практикам. Вони формують специфічне поле реальних подій і взаємин, де індивіди, спільноти та суспільства відтворюють реальність публічного і повсякденного життя. Ця реальність базується на традиційних культурних зразках, але водночас відкриває можливості для інновацій, творчості та експериментів. Культурна репродукція тісно пов'язана з процесами соціальної інтеграції та соціалізації, а також трансформується під впливом глобалізації, віртуалізації, інформатизації й медіатизації [9].

Культурно-репродуктивні практики відтворюють ціннісні, трудові та побутові зразки, виступаючи ресурсом модернізації та трансформації культурного простору як повсякденного життя, так і публічних відносин. У

цьому контексті термін «репродуктивність» найточніше замінюється на «культурно-відтворювальна практика», що підкреслює процес збереження сутності і водночас набуття нових якостей взаємодій у формі стосунків, поведінки, мовних та невербальних проявів.

У науковому дискурсі категорії «практика», «культурна практика» та «культурно-відтворювальна практика» відображають інтегральну систему взаємодій між індивідами, групами, інститутами та транснаціональними суб'єктами. Вони адаптуються до історичних, економічних і соціокультурних змін, зберігаючи основні властивості і проявляючи транскультурну природу. Масштаб і розвиток соціокультурних систем визначаються значенням культурних практик, які формують правила, норми і «механізми» розвитку різних типів суспільств — від традиційного до інформаційного. В Україні такі суспільні комплекси співіснують у межах однієї системи, що створює потенціал для культурних конфліктів, але також відкриває нові горизонти відтворення та інновацій культурних досягнень. Водночас регіональні та субкультурні практики зберігають свою специфіку, поєднуючи традиційні і модернізовані зразки та прискорюючи процеси культурної модернізації [15].

Дослідження системи організації культурних практик у Рівненській області з історичної перспективи демонструє, як соціокультурні процеси трансформують повсякденність місцевих жителів. Як показано в Таблиці 1.2, культурні практики в регіоні характеризуються поєднанням традиційних і новітніх форм взаємодії, що забезпечують відтворення культурних зразків та адаптацію до змін. Соціокультурна інтеграція регіону проявляється у взаємодії локальних традицій із глобальними трендами, що створює динамічну та гнучку систему культурних практик, здатну реагувати на інновації та модернізаційні процеси.

Таблиця 1.2

Культурні практики: просторово-історичний та соціокультурний контекст

Поняття	Сутність / Визначення	Основні характеристики
---------	-----------------------	------------------------

Культурні практики	Систематизована взаємодія суб'єктів культуротворення, що відтворює соціокультурну реальність	Інформаційно наповнені, відтворювані, адаптивні до інновацій, пов'язані з традиціями та соціальними кодексами
Регіон	Просторове та соціокультурне середовище, у межах якого реалізуються культурні практики	Географічні та ментальні межі, локальна ідентичність, культурні анклавів, специфічні традиції
Історична ретроспектива	Аналіз розвитку культурних практик у часовому вимірі, що дозволяє виявити закономірності та трансформації	Врахування традицій і соціальних норм минулого, вплив глобалізаційних та модернізаційних процесів
Культурно-відтворювальна практика	Взаємодія суб'єктів, яка забезпечує відтворення культурних зразків та традицій при одночасній адаптації до змін	Традиційність, адаптивність, соціальна інтеграція, взаємодія у повсякденному та публічному житті
Соціокультурна інтеграція	Процес взаємодії культурних практик у межах суспільства та регіону	Включає традиції, новації, глобалізаційні та медіатизаційні впливи

Джерело: складено автором

Категорія «регіон» у контексті культурології та соціології виступає просторовим та соціокультурним обрамленням, у межах якого відбуваються культурні практики. Регіон визначається не лише географічними чи адміністративними характеристиками, а й унікальністю локальних культурних зразків, традицій, цінностей та соціальних зв'язків. У межах регіонів формуються специфічні культурні анклавів, які можуть зберігати відмінності навіть в умовах глобалізованого інформаційного простору, поєднуючи традиційні практики з інноваційними підходами. Таким чином, регіон виступає простором прояву локальної ідентичності та інтеграції культурних практик у ширший соціокультурний контекст.

Поняття «історична ретроспектива» передбачає дослідження розвитку культурних практик у часовій перспективі, що дозволяє прослідкувати

закономірності виникнення, трансформації та збереження культурних зразків. Історичний підхід до аналізу культурних практик дає змогу зрозуміти, як традиції та соціальні норми, сформовані у минулому, впливають на сучасні процеси культурного життя, а також визначити точки, у яких відбувалися суттєві трансформації, пов'язані з глобалізацією, модернізацією та технологічними інноваціями.

Огляд історіографічної бази показує, що дослідження культурних практик у різних контекстах велося як у класичній соціології та антропології, так і в сучасній культурології. У марксистській традиції поняття «практика» трактувалося як дії у сфері матеріального виробництва та соціально-трансформаційні процеси. Пізніше акцент змістився на комунікативний аспект практики, її інформаційне наповнення та роль у міжособистісних та соціальних взаємодіях. Видатні науковці XX–XXI століть, такі як Ю. Габермас, А. Гофман, П. Бурдьо, Е. Гіденс, М. Фуко, Н. Еліас та інші, розробили різні концептуальні моделі культурної практики, відображаючи її багатовимірну природу, соціальні функції та зв'язок із культурною репродукцією [10].

Таким чином, сучасне розуміння культурних практик передбачає інтеграцію трьох аспектів: онтологічного — як специфічного поля соціокультурних взаємодій; просторового — у контексті регіону, де проявляється локальна культурна ідентичність; та історичного — через ретроспективний аналіз трансформацій культурних зразків. Систематизація цих підходів дозволяє не лише досліджувати природу культурних практик, а й оцінювати їхній внесок у формування соціокультурної єдності, збереження традицій та адаптацію до глобалізаційних процесів.

1.2 Система організації культурних практик у регіоні в історичній ретроспективі (з 1991 р. чи іншого періоду з обґрунтуванням вибору)

Дослідження культурних практик та сучасних трансформацій повсякденного життя сьогодні є одним із ключових напрямів соціологічних та культурологічних студій. Сучасний глобалізований світ характеризується надзвичайно швидкими соціальними змінами, які багато вчених розглядають як суттєві фактори не лише трансформації повсякденних практик, але й основ суспільного життя. Ці зміни взаємопов'язані: трансформація базових соціальних структур впливає на повсякденність кожної людини, а еволюція буденного життя, у свою чергу, віддзеркалює глибші соціокультурні процеси.

Повсякденне життя можна визначити як простір діяльності культури, що розгортається в конкретних соціальних ситуаціях на основі буденного досвіду та очевидності норм, знань і практик. Загалом, поняття «повсякденність» описує систему процесів, через які індивіди усвідомлено переживають своє рутинне життя, спираючись на накопичений соціальний та культурний досвід. Як онтологічне явище, повсякденність виступає безпосереднім вираженням персоніфікованого життєвого світу і, водночас, формує універсальну транскультурну основу для співіснування людей [7].

Науковці, такі як М. Мафесолі, М. де Серто, З. Бауман, Е. Гіденс, А. Грінфілд та Р. Флорида, приділяють увагу сучасним та постсучасним сенсам повсякденності, висвітлюючи їх у контексті глобалізаційних процесів. В Україні вагомий внесок у дослідження зробили Н. Костенко, К. Настояща, В. Пилипенко, А. Ручка, Ю. Савельєв, Л. Скокова, В. Судакова, В. Танчер, Т. Титаренко, Г. Чміль та інші, які аналізували модернізаційні процеси у культурі та повсякденному житті, часто спираючись на емпіричні дані. Однак, наукові підходи до цієї проблематики демонструють певну гносеологічну суперечливість, що обумовлює необхідність подальшого уточнення теорій та методів дослідження [8].

Особливо актуальною ця проблематика стала у контексті «другої хвилі» глобалізації, яка посилює постмодерні трансформації соціокультурного простору. Змінюються культурні практики спілкування,

побуту та праці, виникають нові сенси повсякденного життя, що потребують додаткового наукового осмислення. У зв'язку з цим виникає необхідність дослідження онтологічної природи повсякденності, її гуманітарного значення та інтенцій. Важливим завданням є виявлення специфіки й напрямків змін культурних практик, їхнього креативного потенціалу та деструктивних наслідків.

Постмодерні трансформації повсякденного життя характеризуються суперечливістю: вони одночасно сприяють уніфікації та диверсифікації культурних кодів, нівелюючи або, навпаки, поглиблюючи відмінності між різними культурними просторами. Ці процеси впливають на взаємодію в суспільстві, на роботу культурних інститутів і на адаптацію населення до нових соціальних умов. Швидкість змін у повсякденності настільки велика, що не встигають її засвоїти навіть молоді люди, що підкреслює актуальність теоретичних та емпіричних досліджень цього феномену [14].

Визнаними теоретиками концепції повсякденності є Е. Гусерль та А. Шюц. Гусерль розглядав життєвий світ як простір діяльності суб'єкта, де людина існує у «наївно безпосередній установці» і переживає культурно-історичний досвід. А. Шюц підкреслював, що повсякденність розгортається через інтерсуб'єктивну реальність у взаємодії «Я» та «Іншого», коли буденні дії сприймаються як очевидні та значущі у межах комунікативного поля.

Завдяки технологізації побутової діяльності сучасна людина отримала можливість звільнитися від найважчих і рутинних обов'язків, що призвело до значного збільшення вільного часу. Це явище традиційно сприймається як важливе соціальне досягнення, оскільки дозволяє людині більше уваги приділяти розвитку, дозвіллю та культурним практикам. Водночас у сучасних умовах такий вільний час породжує нові соціальні та психологічні виклики, оскільки потребує усвідомленого та ефективного використання. Сфера повсякденності, як найпомітніша і найважливіша частина людського життя, постає об'єктом постійної модернізації, особливо у контексті швидкоплинних трансформацій ХХІ століття. Тому наукове дослідження цих

змін потребує оновлених методологічних підходів, уточненої термінології та нових концептуальних визначень [16].

Повсякденне життя виявляється парадоксальним: воно необхідне для існування цивілізованої людини, але водночас люди намагаються уникнути його буденного ритму, шукаючи втечу у свята, подорожі або екстремальні дії. Українська психологиня Т. Титаренко у книзі «Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності» наголошує на подвійній природі повсякденності: її передбачуваність і розміреність створюють відчуття безпеки, але одночасно спонукають людину шукати карнавальні або святкові імпровізації, щоб порушити буденну рутину. Цей контраст — між стабільністю і бажанням новизни — формує культурний простір сучасної людини [13].

У класичній академічній традиції дослідження повсякденності передбачає кілька рівнів. Перший — опис сутності та функцій буденного життя. Другий — характеристика просторового виміру повсякденності, тобто визначення ролі фізичного середовища, зокрема дому, як ключового елементу організації життя. Третій — часовий вимір, що відображає ритми і розклади повсякденних дій. Четвертий — аналіз змін, які відбулися у повсякденному житті за останні десятиліття, включно з новітніми тенденціями глобалізації, віртуалізації та індивідуалізації [1].

Повсякденність виступає складовою життєвого світу людини, у якому суб'єкт діє у «наївно безпосередній настанові». Це досвід «простого життя», що включає як традиційні, так і інноваційні культурні практики. На Рівненщині повсякденні практики проявлялися у підтриманні сімейних і родових цінностей, організації господарства, взаємодії в громадах та локальних спільнотах. Кожна родина відтворювала культурні норми через щоденні дії: догляд за дітьми, підтримка чистоти та порядку в оселі, підготовка їжі, ремонт одягу та знарядь праці.

Аналіз матеріалів та ретроспектива проведених заходів дають підстави сформулювати такі висновки:

– Незважаючи на численні глобалізаційні та соціальні виклики, сучасний культурно-освітній простір України зберігає свою динамічність і багатогранність. Це підтверджується високим рівнем професійної мобільності представників вищої школи, особливо в гуманітарній сфері.

– Тривалий період карантинної ізоляції спонукав суспільство до переосмислення життєвих цінностей і звернення до східних культурних традицій (зокрема Японії та Китаю), у яких головними є духовність, внутрішня гармонія та усвідомлене ставлення до навколишнього світу. Цей вплив уже сприяв формуванню нових культурних ініціатив, серед яких — створення музичного Центру Конфуція при НМАУ ім. П. І. Чайковського, розвиток міждисциплінарних програм, що поєднують мистецтво, психологію, філософію та культурологію.

– Законодавча та фінансова політика держави не завжди відповідає швидкості змін у суспільстві й системі вищої освіти. Це гальмує розвиток освітнього простору, змушуючи науковців шукати нові, гнучкі форми співпраці з бізнесом, громадським сектором і приватними структурами.

– Багаторічна співпраця закладів вищої освіти України сприяє зміцненню професійних контактів гуманітарної інтелігенції. Це проявляється у спільних угодах, участі у вчених радах, редколегіях, мистецьких та наукових проєктах, а також у формуванні нового типу педагога — мобільного, креативного й відкритого до викликів сучасності.

– Аналіз тематики наукових публікацій свідчить про посилення інтересу до національного та регіонального культурного простору, що сприяє розвитку патріотичної свідомості, духовних цінностей і національної ідентичності.

– У регіонах активно виникають нові культурні ініціативи та арт-проєкти, які надають містам унікального культурного обличчя. Вони розвивають інтерес до художньої фотографії, поезії, декоративного мистецтва, виставкової діяльності та інших форм самовираження.

– Поширення приватних мистецьких інституцій (музей Корсаків у Луцьку, галереї «Євро-Арт» і ательє Г. Косміаді у Рівному тощо) демонструє зростання культурної активності населення та формування нових ціннісних орієнтацій.

– Молодь стає дедалі активнішою в соціокультурній сфері, особливо на місцевому рівні. Освітняни та працівники культури беруть участь у грантових проєктах, ініціативах на кшталт «Вікімарафону» чи «Книгоманії», популяризуючи місцеву культуру та творчість.

– Навіть у складні періоди, зокрема в другій половині 2020 року, саме культурна сфера стала рушієм активізації суспільства — проводилися міжнародні фестивалі, розширювалася виставкова діяльність, упроваджувалися нові освітні програми.

– Опитування студентів засвідчили, що більшість надає перевагу традиційним формам навчання, хоча частина молоді цінує переваги дистанційної освіти через її гнучкість. Карантин став поштовхом для розвитку цифрової інфраструктури та нових підходів до навчання.

– Попри проблеми в системі освіти, зокрема недостатню автономію вишів і відсутність цілісної державної культурної політики, у регіонах з'являються нові лідери, які формують власні соціокультурні стратегії, не очікуючи державної підтримки.

– Паралельно з відтоком молоді за кордон спостерігається зростання інтересу вітчизняних роботодавців до співпраці з освітніми закладами. Це створює передумови для реалізації дуальної освіти, що поєднує академічну підготовку з практичною діяльністю.

– Збільшується кількість наукових досліджень, присвячених сакральній тематиці, історії церкви та духовним аспектам суспільного життя, що сприяє збереженню культурної спадщини та міжконфесійного порозуміння.

Проведення таких наукових заходів має велике значення для всіх учасників процесу. Вони поглиблюють академічну мобільність науковців, стимулюють партнерство між університетами, владою та бізнесом, а

студентам допомагають визначитися з професійним шляхом і розширити світогляд. Однак реальний прогрес можливий лише за умови системної підтримки науки та освіти з боку держави [24].

Просторовий вимір повсякденності на Рівненщині характеризується особливою роллю дому. Дім не лише фізичний простір, а й символ духовної близькості, тепла, спокою та захисту. У культурі регіону дім розглядався як локус родинних зв'язків, пам'яті, любові та гостинності. Українська дослідниця Л. Скокова підкреслює, що дім формує міжособистісні відносини, відображає соціальний статус та культурні смаки, виступає простором концентрації емоційних і культурних сенсів.

Побут як складова дому виконує практичні функції виживання, забезпечення комфорту та підтримання традицій. На Рівненщині у післярадянський період побутові практики відображали як радянську спадщину, так і модернізаційні тенденції: поєднання традиційного приготування їжі, догляду за домом і дітьми з новими технологіями, електроприладами та системами організації домашнього життя. Жінки традиційно були основними виконавцями побутової праці, однак із часом збільшилася участь чоловіків у підтримці домашнього господарства.

Побут також є засобом передачі культурних знань і навичок між поколіннями. Прибирання, приготування їжі, виховання дітей, шиття та ремонт одягу, догляд за взуттям — усе це рутинні, важкі, але необхідні дії, що забезпечують фізичне й емоційне благополуччя родини. Ці практики формують основу культурної ідентичності, підтримують соціальні та моральні стандарти, а також служать показником культурного рівня спільноти [6].

У сучасних умовах повсякденне життя людини значною мірою визначається специфікою простору проживання, його соціально-побутовими характеристиками та здатністю формувати відчуття дому. На Рівненщині, як і в інших регіонах України, традиційна домівка завжди виконувала ключову роль у структурі повсякденності, проте глобалізаційні процеси, міграція

населення та інтенсивний розвиток технологій призвели до формування різних типів житла, які істотно трансформують побутові й соціальні практики мешканців.

По-перше, особливу увагу слід приділити орендним помешканням, готельним апартаментам, офісним житловим просторам і кімнатам у гуртожитках. У Рівненській області, особливо в містах обласного значення (Рівне, Дубно, Здолбунів), ці типи житла поширені серед студентів, молодих спеціалістів та внутрішньо переміщених осіб. Вони не можуть стати «рідним» місцем через відсутність побутової основи та соціальної прив'язаності: мешканці таких просторів позбавлені необхідності доглядати за господарством, створювати домашню атмосферу чи формувати стійкі міжособистісні зв'язки. Ці умови роблять їх оптимальними для одинаків або осіб із високою мобільністю, однак водночас позбавляють повсякденності глибоких соціокультурних смислів.

По-друге, на протилежному полюсі перебувають великі домівки, приватні будинки чи палаци з численними кімнатами, анфіладними коридорами та декоративними «шкатулками» з предметами мистецтва. На Рівненщині такі оселі найчастіше зустрічалися серед заможних родин у період міжвоєнного часу та на початку ХХ століття, зокрема в містах та селищах із значною аристократичною чи заможною інтелектуальною спільнотою. Для сучасного сприйняття традиційного дому подібні простори не завжди зручні: лише одна-дві кімнати справді використовуються щоденно, інші виконують декоративну функцію або залишаються незайнятими. Проте такі будинки можуть зберігати ауру рідного дому, традиційні цінності та сімейні історії, включно з речами та культурними артефактами, що відображають локальну історію Рівненщини [9].

Зі зростанням глобалізаційних процесів і технологічного впливу повсякденне життя набуває форм постмодерної «космічної капсули», де мешканець живе і працює одночасно, харчується замовленою їжею, користується одноразовим посудом і речами, а більшість соціальних

контактів відбувається онлайн. На Рівненщині це проявляється, наприклад, у сучасних квартирах молодіжних районів Рівного або у «спільних просторах» коворкінгів та хостелів, що активно розвиваються в регіональному центрі. Постмодерна «капсула» створює враження автономності та контролю над простором, але одночасно стирає смисл «власного» дому як осередку повсякденності, спрощує соціальні взаємодії і формує «сіру млявість» побуту.

Це явище відображають і культурологічні дослідження. Наприклад, Г. Чміль та Н. Корабльова підкреслюють, що сучасний світ, полонений симулякрами, стимулює споживчі інтереси та фізіологічні реакції, формуючи постмодерну людину, яка живе у «зображеннях» та імітаціях, а не в реальному побуті. На Рівненщині це проявляється через популяризацію масових медіа, онлайн-розваг і сервісів доставки, що замінюють традиційні ритуали домашнього життя, такі як приготування їжі, сімейні збори чи соціальні обговорення у дворі чи на подвір'ї [9].

Часовий вимір повсякденності є ще одним ключовим аспектом. Дж. Уррі відзначає, що розповсюдження годинникового часу та встановлення розкладів у Європі між XVI та XVII століттями трансформували організацію праці та побуту. На Рівненщині подібні зміни набули особливого значення у XX столітті: впровадження регулярного навчального графіку, робочих змін на підприємствах, а пізніше цифрових календарів і мобільних нагадувань, визначили ритм повсякденного життя сучасних мешканців області. Часова дисципліна дозволила формувати сталі графіки роботи й відпочинку, але водночас посилила відчуття буденності та одноманітності.

Буденність на Рівненщині, як і в інших регіонах, спостерігається в повторюваних ритуалах щоденного життя: ранкові збори на роботу, дорога до навчання чи офісу, побутові турботи у домі, рутинна праця на виробництві або у сфері послуг. Особливості регіональної культури зберігаються через локальні традиції, свята та звичаї, але навіть вони часто організовуються за стандартним календарем і ритмом. Таким чином, побут у

домі — це просторове втілення повсякденності, а час — її темпоральна характеристика. Разом вони визначають спосіб, у який людина проживає своє життя: від свят до буднів, від творчості та пригод до рутинної одноманітності [17].

Дослідження системи організації культурних практик у Рівненській області в історичній ретроспективі дозволяє простежити, як зміни в соціокультурному середовищі трансформували повсякденність жителів регіону з 1991 року. Як показано в Таблиці 1.3, період 1991–2000 рр. характеризувався збереженням традиційних побутових практик, родинних свят та народних ремесел, що відображало високий рівень локальної ідентичності та підтримку родинних цінностей.

Таблиця 1.3.

Трансформація повсякденних культурних практик у Рівненщині (1991–2025 рр.)

Рік / період	Основні культурні практики та форми повсякденності	Характер трансформацій	Приклади Рівненщини
1991–2000	Традиційні побутові практики, родинні свята, народні ремесла	Поступове збереження традиційних форм, початок глобалізаційного впливу	Святкування Масляної та Івана Купала у селах, ремесельні ярмарки в Рівному
2001–2010	Урбанізація, поява орендного житла, розвиток молодіжних клубів і культурних центрів	Зміни в просторі проживання та дозвілля, поява нових соціальних «капсул»	Коворкінги, молодіжні центри у Рівному; нічні клуби в містах області
2011–2020	Інтернет-соціалізація, цифрові практики, участь у глобальних культурних трендах	Активне впровадження постмодерних моделей життя, маргіналізація традиційних практик	Флешмоби, онлайн-ігри, участь молоді у культурних фестивалях (фестиваль «Porto Franko», «Рівненський книжковий форум»)
2021–	Креативні практики,	Синтез традиційних	Молодіжні

2025	індивідуалізоване дозвілля, професійна реалізація	та постмодерних практик; акцент на креативності та самовираженні	інноваційні простори, ІТ-хаби, культурні стартапи; фестивалі локальних ремесел та мистецтв
------	---	--	--

Джерело: складено автором

В історичному контексті Рівненщини можна простежити трансформацію культурних практик у побуті від традиційної селянської оселі, де дім був місцем виробничої та сімейної активності, до сучасної урбанізованої квартири або орендного житла. Ця еволюція демонструє, як глобалізаційні та технологічні процеси змінюють просторові й соціальні характеристики дому, перетворюючи його з осередку «захисту й щастя» на індивідуалізовану «капсулу», у якій традиційні цінності й ритуали поступово втрачають свою функцію.

Вивчення реальних повсякденних практик, як традиційних, так і сучасних, у контексті Рівненщини, дає змогу не лише фіксувати існуючі форми побуту та культурної поведінки, а й передбачати майбутні трансформації соціального середовища. Використання інноваційних методологій, таких як цифрові етнографії, соціальні опитування та аналіз онлайн-активності, дозволяє зафіксувати нові тренди, які формуються під впливом глобалізаційних процесів і технологічного прогресу. Проте варто зазначити, що постмодернізаційні зміни культурних практик у повсякденному житті виступають не лише як засіб урізноманітнення буденності, а й як фактор ризику: вони здатні змінювати традиційні моделі поведінки, соціальні взаємозв'язки та ціннісні орієнтири [17].

На Рівненщині сучасні трансформації повсякденності проявляються у різних аспектах життя. По-перше, це стосується молоді, яка стає головним «носієм» постмодерних практик. Вона активно включена в простори міського життя: кафе, бари, коворкінги, культурні центри Рівного, Дубна чи Сарн. Молодь демонструє прагнення до автономії, відмови від традиційних правил поведінки, відкритість до експериментів у спілкуванні та самовираженні, що

супроводжується використанням новітніх технологій і цифрових платформ. Соціальні мережі та мобільні додатки стають ключовими середовищами для комунікації, організації дозвілля і реалізації креативних ідей.

Таблиця 1.4.

Аналітика сучасних трансформацій повсякденних практик у Рівненщині

Категорія	Основні зміни	Соціокультурні наслідки	Приклади
Просторові практики	Зростання орендного житла, розвиток гуртожитків і коворкінгів, поява «космічних капсул»	Зниження значущості рідного дому, послаблення соціальних зв'язків у родині	Малі квартири та офісні житлові приміщення в Рівному, Дубні
Традиційні практики	Зменшення ролі обрядів, свят, родинних традицій	Часткова маргіналізація традиційних культурних форм	Святкування народних свят у сільських громадах, поступове зниження участі молоді
Дозвілля та креативність	Розвиток молодіжних ініціатив, участь у фестивалях, креативних просторах	Нарощування креативного потенціалу, формування соціальної активності	Фестиваль «Porto Franko», «Рівненський книжковий форум», IT- та культурні хаби
Цифрові практики	Соціальні мережі, онлайн-ігри, віртуальні платформи	Зміна моделей комунікації, вплив на психологію та соціальну поведінку	Онлайн-спільноти Рівного, телеграм-канали та форуми молоді
Постмодерні тенденції	Демонстративна незалежність, сленг, епатажний стиль, прагматизм	Нові стандарти поведінки, створення субкультурних «островів»	Молодь у барах, клубах, участь у флешмобах, модні субкультури

Джерело: складено автором

Разом із тим, ці трансформації несуть потенційні ризики. Занурення в цифрові медіа та віртуальні простори може сприяти маргіналізації частини

населення, особливо дітей та молоді, що піддаються «інтернетній» соціалізації. На Рівненщині це проявляється у зростанні популярності онлайн-ігор, блогерства, участі в флешмобах і трендах, що часто мають епатажний або шокуючий характер. Усе це формує нову соціокультурну динаміку, де традиційні ритуали, обряди та форми родинного спілкування поступово втрачають пріоритет у повсякденному житті [4].

Постмодерні трансформації не зводяться лише до руйнації традицій. Вони одночасно формують нові стандарти поведінки та соціальної активності. Зокрема, сучасна молодь Рівненщини демонструє прагнення до креативності, освіти, професійного розвитку та участі у соціально значущих проектах. Тут важливу роль відіграють локальні культурні та освітні інституції: Рівненський академічний український музично-драматичний театр, обласні університети, молодіжні центри та фестивалі, що створюють можливості для формування «креативного класу» на регіональному рівні.

Ідеї Р. Флориди щодо «Креативного класу» добре корелюють із локальною практикою Рівненщини. Він виділяє три основні «Т» — технології, талант і толерантність — як критерії ефективності креативного середовища. У регіоні ці принципи реалізуються через розвиток ІТ-кластерів, освітніх програм у сфері технологій, творчі лабораторії та культурні ініціативи для молоді. Саме поєднання технологічного прогресу, освітніх можливостей і толерантного соціального середовища дозволяє формувати сучасний креативний потенціал мешканців області, який здатен впливати на соціальну й економічну динаміку регіону.

Важливим аспектом є і історична перспектива. Традиційні повсякденні практики Рівненщини сформовані протягом століть у сільських і міських оселях, де дім був центром виробничої та культурної активності. Сучасні урбанізаційні процеси, розвиток орендного житла та масова міграція змінюють цю структуру: дім перестає бути виключно родинним осередком і все частіше стає простором для індивідуалізованого існування, «креативною капсулою» для реалізації особистих і професійних амбіцій [5].

У цьому контексті повсякденність виступає як універсальна транскультурна основа соціального співіснування. Вона включає рутинні дії, повторювані процеси, але також інтегрує нові форми активності: культурні заходи, цифрові практики, соціальні ініціативи, волонтерство. На Рівненщині такі практики допомагають адаптуватися до змін, зберігати локальну ідентичність і водночас інтегруватися у глобальні культурні тенденції.

РОЗДІЛ II. КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЛЄВА ДІЯЛЬНІСТЬ У СУЧАСНИХ УМОВАХ СУТНІСТЬ ЗНАЧЕННЯ РОЛЬ

2.1 Зміни ставлення до сфери вільного часу об'єкта та суб'єкта культурного впливу

У міру того, як суспільство розвивається, розширює свої економічні, освітні та інформаційні можливості, дедалі помітнішим стає розрив між системою культурно-дозвіллевих закладів (клубів, будинків культури,

бібліотек) та реальними потребами і запитами сучасної молоді людини. Молодь, яка є головним споживачем культурного продукту, все частіше орієнтується на цифрові, комерційні або приватні форми дозвілля. Цей розрив простежується через зниження відвідуваності традиційних закладів культури, зменшення доходів від платних послуг і загальне старіння матеріально-технічної бази установ [23].

Водночас необхідність реформування культурно-дозвілєвої сфери є очевидною. Зміна соціально-економічних реалій, розвиток медіа, масової культури, технологій вимагає нового осмислення ролі культури як чинника саморозвитку особистості. На межі XX–XXI століть у світовій гуманітарній парадигмі формується розуміння людини як найвищої соціальної цінності, а культури — як інтелектуальної основи саморегуляції суспільства. Саме тому сучасні науковці акцентують увагу на проблемах гуманізації культурного простору та оновлення моделей дозвілля[20].

Серед вагомих досліджень у цій галузі слід виокремити праці Г. Волощенко, який у своїх роботах аналізує етапи розвитку дозвілля та його соціальні кризи, Ю. Стрельцова, який досліджує культурологічні основи дозвілєвої діяльності, а також М. Хренова, котрий розглядає дозвілля як елемент міфології сучасного суспільства. Ці науковці заклали фундамент для осмислення дозвілля не лише як відпочинку, а як складної культурної системи, що впливає на формування особистості[11].

Сучасна наукова думка приділяє значну увагу психологічним та соціальним аспектам організації дозвілля. Архітектори, соціологи та культурологи (О. Голубєва, О. Мірошніченко, В. Шулик, І. Черняк) досліджують принципи створення багатофункціональних рекреаційних комплексів, в яких простежується поєднання активних і пасивних зон відпочинку, врахування психологічного комфорту, естетичних уподобань і потреб різних груп населення. Такі простори мають забезпечувати не лише фізичне відновлення, але й інтелектуальну та емоційну гармонію людини.

Значну роль у вивченні дозвіллєвих процесів відіграють соціологи. Л. Акімова, І. Бакштейн, Б. Мосалєв, О. Рєзванов та інші дослідники систематизували досягнення у сфері дозвілля, розкриваючи його зміст, типологію, соціальні функції. Завдяки соціологічним дослідженням стало можливим простежити залежність дозвіллєвих практик від вікових, статевих, освітніх та професійних характеристик населення, а також від економічних і політичних чинників. Соціологи доводять, що дозвілля відображає соціальну структуру суспільства та його культурні цінності, стаючи індикатором рівня життя[31].

Не залишаються осторонь і економісти, які розглядають дозвіллєву сферу як перспективний сектор національної економіки. Праці О. Бакєєва, А. Євсєєва, Є. Угрюмова, М. Устинова присвячені організаційно-економічним механізмам функціонування дозвіллєвих підприємств. Вони доводять, що дозвілля є не лише культурним, а й економічним ресурсом, який створює робочі місця, формує нові ринки послуг і стимулює розвиток малого бізнесу. Дозвіллєві центри, кінотеатри, спортивні клуби, фестивальні майданчики, туристичні об'єкти — усе це не лише елементи культурної інфраструктури, а й джерела фінансової стабільності регіонів.

З медичної точки зору дозвілля розглядається як засіб підвищення адаптаційних можливостей організму. У роботах О. Добрянської, І. Сергєти, В. Бардова, Д. Симонова наголошується, що правильна організація вільного часу позитивно впливає на психічне здоров'я, знижує рівень стресу, сприяє розвитку креативності та соціалізації. У цьому сенсі дозвілля — це не просто розвага, а необхідна умова гармонійного розвитку особистості.

Окрему увагу слід звернути на зміну форм дозвілля. Традиційні клуби та бібліотеки поступово втрачають популярність серед молоді, поступаючись місцем комерційним розважальним центрам (ТРЦ), боулінг-клубам, кінотеатрам, фітнес-комплексам, SPA-закладам, квест-кімнатам тощо. Така трансформація демонструє економізацію дозвілля, коли основна мета полягає не стільки у духовному розвитку, скільки у створенні прибуткової індустрії

розваг. Однак такий підхід має і позитивні аспекти — він стимулює інновації, створює робочі місця та сприяє підвищенню рівня сервісу. Проте ризиком залишається втрата духовно-культурної складової дозвілля, що може призвести до спрощення культурних смаків населення[23].

Таким чином, сучасна культурно-дозвіллева сфера потребує системної модернізації, що передбачає поєднання культурних, освітніх, соціальних та економічних інструментів. Необхідно створювати інноваційні моделі дозвілля, орієнтовані на духовний розвиток особистості, розвиток творчого потенціалу та формування активної громадянської позиції. Ефективне дозвілля має поєднувати естетику, духовність, комфорт і доступність, а також бути спрямованим на інтеграцію людини у сучасне культурне середовище.

Таблиця 2.1.

Стан і тенденції розвитку культурно-дозвіллевої сфери в Україні

Напрямок діяльності	Традиційний стан	Сучасні тенденції	Проблеми	Перспективи розвитку
Клубна діяльність	Домінування державних закладів культури	Переорієнтація на громадські та приватні ініціативи	Нестача фінансування, застаріла матеріальна база	Розвиток партнерств між державою, бізнесом і громадами
Форми дозвілля	Переважно колективні заходи (вечори, концерти)	Індивідуалізація, цифровізація, онлайн-дозвілля	Зменшення соціальної комунікації	Поєднання традиційних та інноваційних форм
Молодіжне дозвілля	Орієнтація на освітні заходи	Зміщення у сферу розваг, спорту, ІТ	Дефіцит культурних альтернатив	Розвиток молодіжних хабів і креативних просторів

Економіка дозвілля	Державне фінансування	Переважаючі приватного капіталу	Комерціалізація культурного простору	Створення соціально відповідальних бізнес-моделей
Інфраструктура	Клуби, бібліотеки, парки	ТРЦ, кіноцентри, фітнес-клуби, коворкінги	Урбанізація, скорочення культурних закладів у селах	Розвиток культурно- рекреаційних кластерів

Джерело: складено автором [23].

Таким чином, дозвілля перетворюється на багатовимірну соціально-культурну категорію, яка інтегрує економічні, духовні, освітні та медичні аспекти життя людини. Від того, наскільки держава, громади й бізнес зможуть гармонійно поєднати ці елементи, залежить не лише якість культурного середовища, але й рівень добробуту та культурної свідомості суспільства загалом [13].

Сфера вільного часу, або дозвілля, завжди була важливою складовою соціокультурного середовища, що визначає якість життя людини та її здатність до саморозвитку. Проте в сучасних умовах ця сфера переживає суттєві трансформації, пов'язані із змінами суспільних цінностей, технологічного прогресу та економічних умов. Якщо раніше основний акцент у організації дозвілля робився на клубну чи бібліотечну інфраструктуру, то сьогодні ми бачимо значне розширення форм і способів його реалізації. Дозвілля перестало бути просто місцем відпочинку, воно стало об'єктом впливу бізнесу, який шукає можливості поєднати культурний та фінансовий ефект. Саме це поєднання комерційної та культурної складової робить сучасне дозвілля привабливим і водночас складним для організації. Фахова література останніх десятиліть, зокрема роботи Добрянської О., Сергеті І. та Бардова В., Симонова Д., акцентує увагу на ролі медичних та педагогічних аспектів організації дозвілля, проте сучасні тенденції значною мірою зосереджені на взаємодії дозвілля та бізнесу. Так, різноманітні ТРЦ, боулінг-

клуби, льодові майданчики, сауни та готельно-ресторанні комплекси демонструють, що культурний продукт можна подати через бізнесові проєкти, які спочатку потребують значних фінансових інвестицій, а вже потім приносять прибуток [4].

У таких умовах власників зазвичай мало цікавить духовна складова дозвілля, натомість вони орієнтуються на окупність вкладених коштів, що є закономірним явищем сучасної індустрії розваг. Приклади українських проєктів, таких як комплекс у Рідивилівському районі Рівненщини, спрямований на відродження ткацької техніки "поліського серпанку", демонструють, що організація дозвілля потребує не лише культурного змісту, а й фінансово-логістичної підтримки – пошук майстрів, забезпечення виставкової діяльності, громадського харчування, організація паркування та охорони.

У результаті ціни на відвідування таких центрів формуються з урахуванням витрат, а якість наданих послуг безпосередньо впливає на сприйняття культурного продукту. Аналогічна ситуація спостерігається й у випадку історичних пам'яток, таких як Тараканівський форт, Корецький та Клеванський замки, які через відсутність державного фінансування перебувають у занедбаному стані, проте відкривають потенційні можливості для бізнесу. Особливо це стосується міського та приміського дозвілля, орієнтованого на молоде населення, яке здатне фінансово підтримати культурні проєкти. Принципи організації дозвілля в сільській місцевості потребують адаптації до локальної специфіки, акцентуючи увагу на традиційній кухні та формах відпочинку, при цьому економічні закони діють однаково, а ефективне використання піар-технологій допомагає популяризувати культурні продукти навіть у тих сферах, де реклама обмежена.

Взаємодія бізнесу та культури є ключовим фактором сучасної організації дозвілля. Бізнесові структури вкладають кошти в культурні проєкти, адже вони бачать у цьому комерційний інтерес, а культурна сфера

отримує можливість презентувати свій продукт широкому загалу. Приклади Кам'янець-Подільського замку та дендропарку "Софіївка" демонструють, як завдяки бізнесу можна організувати весілля, рицарські турніри, екскурсії та інші заходи, що дозволяють населенню долучатися до культурної спадщини. Професійні екскурсії, оренда фото- та відеообладнання, розвиток гастрономічних послуг і різноманітних розваг демонструють, що сучасне дозвілля поєднує в собі культурний та економічний ефект. Це підтверджує відомий принцип тріади "бізнес – менеджмент – культурний продукт", на якій тримається культурна сфера цивілізованого світу. Українські реалії свідчать, що державне фінансування у більшості випадків недостатнє для підтримки культурної інфраструктури, тому залучення бізнесу стає необхідною умовою розвитку [30].

Сучасне дозвілля визначається не лише місцем та формою проведення часу, але й сприйняттям аудиторії, особливо молоді, яка надає перевагу візуальній та інтерактивній складовій. Це змушує організаторів культурних заходів враховувати сучасні медіа-практики, дизайн простору, музичний супровід та інші елементи, які формують комплексний культурний досвід. У цьому контексті дозвілля стає як об'єктом впливу бізнесу та медіа, так і суб'єктом культурного впливу на особистість, сприяючи формуванню ціннісних орієнтацій, естетичного смаку та соціальної активності. Водночас зміна ставлення до сфери вільного часу відображає загальні соціальні трансформації: вона демонструє прагнення поєднати задоволення потреб особистості, комерційну ефективність та культурну цінність, що є новим підходом до організації дозвілля в Україні. Сучасний підхід передбачає, що культурний продукт не лише надає емоційне задоволення, але й стає інструментом формування суспільної свідомості, виховання естетичних смаків та розширення горизонтів світогляду, що робить взаємодію бізнесу та культури ключовим чинником розвитку соціокультурного середовища. Презентація культурних подій, організація виставок, концертів та інтерактивних заходів, орієнтованих на молодь та сімейні аудиторії, дозволяє

створювати умови для соціального та культурного розвитку. Саме тому зміни у сфері вільного часу свідчать про необхідність перегляду стратегій управління культурними ресурсами та активного використання можливостей бізнесу для підвищення доступності та якості культурних послуг. Взаємодія об'єкта та суб'єкта культурного впливу забезпечує формування цілісного підходу до організації дозвілля, де важливу роль відіграють фінансові ресурси, інноваційні технології та культурна компетентність організаторів [13].

Такий підхід дозволяє поєднувати традиційні форми дозвілля з новими форматами, забезпечуючи гнучкість та адаптивність системи до сучасних соціальних та економічних умов. У результаті сучасне дозвілля перестає бути лише пасивним відпочинком, воно стає інтерактивним, культурно насиченим процесом, де кожен учасник взаємодіє з культурним середовищем, отримує нові знання та досвід, а бізнес отримує економічний ефект. Таким чином, зміни ставлення до сфери вільного часу як об'єкта та суб'єкта культурного впливу відображають еволюцію соціокультурних практик, поєднання економічної та культурної цінності, а також необхідність активного партнерства між культурними установами та бізнесовими структурами для забезпечення стійкого розвитку культурної сфери в Україні. Важливість таких змін полягає в тому, що вони сприяють не лише задоволенню потреб сучасної аудиторії, а й формуванню нового культурного ландшафту, який інтегрує традиції, інновації та комерційну ефективність, створюючи умови для більш широкого та різнопланового залучення населення до культурного життя країни [10].

У 2016 році Центр незалежних соціологічних досліджень «ОМЕГА» за замовленням Міністерства молоді та спорту України провів дослідження, яке показало, що понад половина українців, а саме 51,5%, активно користуються Інтернетом. Для порівняння, у 2003 році лише 4,6% молодих людей проводили час у мережі, що свідчить про значне зростання популярності цифрових технологій серед молоді. Аналізуючи мотиви користування

Інтернетом, можна помітити, що традиційні форми дозвілля поступово втрачають актуальність. Молоді люди все частіше знаходять нові способи задоволення культурних, інформаційних та соціальних потреб. Зокрема, значна частина населення слухає музику онлайн, дивиться фільми та серіали, переглядає фотографії та інші образотворчі матеріали. Також поширеним є читання новинних та художніх матеріалів у мережі. Інтернет виступає головним засобом спілкування для більшості молодих людей, а популярність комп'ютерних ігор серед підлітків значно зросла порівняно з попередніми роками [12].

Ці тенденції свідчать про збереження інтересу молоді до спілкування, проте його характер змінився, оскільки багато взаємодій відбувається онлайн через різноманітні цифрові пристрої. Велика частина вільного часу сучасної молоді присвячується саме Інтернету, що часто замінює традиційні види дозвілля і негативно позначається на соціокультурному розвитку особистості. Формування широкого доступу до Інтернету відбулося під впливом глобалізаційних процесів та інтенсивного культурного і інформаційного обміну, що значною мірою змінило соціокультурне середовище молоді. Інтернет як форма дозвілля належить до пасивних видів активності, оскільки він забезпечує відпочинок та відновлення сил без значних фізичних зусиль, сприяє підтриманню соціальних зв'язків і згуртованості людей, об'єднаних спільними інтересами [14].

Віртуальний простір, хоч і існує відносно недовго, вже має суттєвий вплив на спосіб життя, мислення, цінності та внутрішній світ молодої людини. Багато підлітків надають перевагу проведенню дозвілля в мережі Інтернет, використовуючи різні види онлайн-розваг: перегляд відеоконтенту, прослуховування музики, участь у відеоіграх та інші активності, доступні у будь-який час. Швидкий розвиток цифрових технологій зробив Інтернет ще більш доступним і насиченим, і сьогодні його можна використовувати не лише вдома, а й за допомогою портативних пристроїв у будь-якому місці. Мережа надає широкі можливості для культурного розвитку, формування

творчих навичок і освоєння нових видів діяльності, таких як комп'ютерна графіка, цифровий живопис або мультиплікація, які з часом почали інтегруватися у міжнародні конкурси та фестивалі [21].

Онлайн-спілкування дозволяє молодим людям ефективно обмінюватися знаннями, заощаджувати час і ресурси, а також забезпечує швидкий доступ до інформації незалежно від географічного розташування. Інтернет відкриває нові шляхи реалізації творчих і навчальних завдань, одночасно надаючи інструменти для розвитку інформаційної культури та навичок роботи з різними форматами даних, включаючи текстові, відео та аудіо матеріали. Мережа здатна задовольнити потреби молоді у знаннях, комунікації, розвагах та доступі до інформації. Віртуальне спілкування приваблює анонімністю, можливістю експериментувати з образом власної особистості та створювати бажаний цифровий образ, який не завжди відповідає реальності.

Проте надмірне використання Інтернету може негативно впливати на молодь. Довгий час, проведений за комп'ютером, шкодить фізичному здоров'ю, зокрема зору та опорно-руховому апарату, порушує режим харчування і знижує фізичну активність. Крім того, надмірне занурення у віртуальний світ може погіршувати навички міжособистісного спілкування, здатність приймати самостійні рішення та вирішувати проблеми у реальному житті. Інтернет формує систему неформальної освіти, впливає на засвоєння соціальних норм і цінностей, проте інформаційна насиченість мережі не завжди є корисною: велика частина контенту може бути недостовірною або маніпулятивною, що негативно впливає на психологічний стан молодих користувачів. Психосоціальна депривація, інформаційне перевантаження, ризик розвитку залежності від мережі, а також пропаговані засобами масової інформації недосяжні стандарти життя та стилю можуть стимулювати шкідливу поведінку та психологічні проблеми.

Таким чином, Інтернет одночасно відкриває безліч можливостей для розвитку, навчання, культурного збагачення та реалізації творчого

потенціалу молоді, але при неправильному використанні може мати руйнівний вплив на особистість та здоров'я. Саме тому особливо важливо створювати медіаосвітнє середовище, що сприятиме гармонійному розвитку молоді, а національні ЗМІ повинні виконувати роль збалансованого посередника, який враховує інтереси індивіда, суспільства і держави одночасно [24].

Щоб глибше осмислити сучасні культурні процеси, доцільно звернутися до їхніх історичних витоків. Саме аналіз початкових етапів розвитку культурних явищ дозволяє відтворити їх еволюцію, простежити закономірності формування та визначити основні тенденції розвитку. Цей підхід повністю виправданий і стосовно нашого дослідження [23].

Театр, як важлива складова духовної культури, завжди займав помітне місце в житті суспільства. Його діяльність відображала соціально-культурні процеси різних епох, надаючи змогу мистецькими засобами розкрити моральні цінності, естетичні вподобання та суспільні ідеали конкретного часу. Тому вивчення історії театру дозволяє більш глибоко зрозуміти культурний клімат певної доби. Це стосується й Рівненського академічного українського музично-драматичного театру, який пройшов складний шлях формування і поступово здобув заслужену популярність і визнання серед місцевого населення [25].

Слід зазначити, що витoki театрального мистецтва на Волині, зокрема в Рівному, досліджували небагато науковців та краєзнавців. Серед них відомі роботи В. Гайдабури, Р. Єсипенка, Р. Пилипчука та Л. Чурікової, а також праці театральних ентузіастів і колишніх акторів, таких як Г. Бухало, І. Жилінський і Б. Столярчук. Окремі факти про постаті місцевих акторів час від часу публікуються в періодичних виданнях («Рівне вечірнє», «Ого», «VIP») або у виданні «Азалія», проте більшість цих матеріалів є спогадами і не містять системного аналізу.

Не слід також ігнорувати збірку «Митці Рівненщини» та інші подібні видання Б. Столярчука, у яких містяться лише окремі відомості про діячів

театру. Серед цінних джерел для нашого дослідження – документи Державного архіву Рівненської області (ДАРО), що стосуються діяльності Рівненського реального училища (1865–1866 рр.), його співробітників, учнівської бібліотеки та роботи духового оркестру. Ці матеріали дозволяють відтворити широке коло культурних процесів регіону у різні періоди.

Додатково були використані документи з приватного архіву історика-краєзнавця Якуба Гофмана (1914–1939 рр.), зокрема щодо діяльності Гуманітарної комісії у Рівному (1935–1937 рр.). Також важливими стали дані про культурне життя обласного центру у середині XX століття, зібрані у фондах управління культури виконкому Рівненської обласної Ради депутатів трудящих (1953–1961 рр.) та відділу у справах мистецтв (1939–1941 рр.) [14].

Не менш цінною є праця дослідника з діаспори Володимира Косика, підготовлена за архівними матеріалами Вермахту. Вона висвітлює духовний клімат у Рівному під час військових дій 1939–1945 рр. Усі дослідники, незалежно від професійного рівня – від професіоналів до аматорів і любителів театру – прагнули відтворити цілісну картину театрального життя та внесок Рівненського театру у національну мистецьку спадщину.

Особливе значення мають матеріали І. Жилінського, колишнього актора театру з багаторічним досвідом роботи на сцені та педагогічної діяльності. Його спогади дозволяють побачити театр очима практика, оцінити його роль у культурному середовищі міста, відтворити атмосферу кінця XIX – першої третини XX століття, коли театр мав значну вагу у житті громади [26].

Не менш важливими для розуміння театральної традиції є роботи В. Гайдабури та М. М. Кучерепа, які висвітлюють вплив мистецтва на суспільну психологію і культурний розвиток регіону в різні історичні періоди. Водночас слід зауважити, що наукова інформація про театральну справу на Рівненщині є обмеженою і потребує подальшого дослідження.

Історія театру на Волині має глибокі корені, пов'язані з народними традиціями: обрядові дійства, веснянки, весільні обряди та інші святкування

служували ранньою формою театралізації. Народна пісня, що дійшла до нас із давніх часів, часто має драматичну структуру і виконувалася із залученням голосу, жестів, міміки та музичного супроводу, що робило її своєрідною міні-драмою [17].

Перші документально зафіксовані театральні заходи у Рівному відбулися у 1778 році, коли спадкоємець князів Любомирських Юзеф дав дозвіл на проведення обжинкових свят та народних видовищ у своєму гаю (нині вулиця В. Чорновола), де також функціонував невеликий театр під керівництвом польського актора Мілевського. У 1783 році з'явився перший постійний театр з власною трупю у містечку Дубно, діяльність якого тісно пов'язана з розвитком театру в Рівному.

Активний розвиток театального життя на Рівненщині відбувався і у XIX столітті завдяки мандрівним трупам, які ставили опери, водевілі, трагедії та драми з використанням різноманітних театральних ефектів. На початку XX століття з'являються студентські драматичні гуртки, що сприяли поширенню театального мистецтва та підвищенню культурного рівня міста [28].

Значним внеском у становлення театральної традиції стали вистави трупи Б. Бородіна (1907 р.) та діяльність професійних акторів і диригентів, серед яких особливо вирізнялася Наталя Кочубей-Дзюбанська, відома драматична актриса та співачка, яка навчалася в Петербурзькій консерваторії та мала значний сценічний досвід. Під керівництвом Онисима Суслова на рівненській сцені вперше були поставлені твори української класики, зокрема «Наталка-Полтавка» І. Котляревського, «Вій» М. Гоголя та «Катерина» Т. Шевченка, що стало важливою віхою у формуванні національної театральної традиції.

2.2 Порівняльні характеристики проведення вільного часу

Аналізуючи трансформацію проведення вільного часу в Рівному та Луцьку через призму праць Виткалова, можна виявити глибинні структурні зрушення, що відбулися в останні десятиліття. Ці зрушення носять не лише культурний, але й соціально-економічний характер, що знаходить своє відображення в конкретних даних та практиках.

У радянський період вільний час був повністю інституалізований. Згідно з дослідженнями, процитованими у монографії Виткалова "Рівненщина: культурно-мистецький потенціал...", на початок 1980-х років у Рівненській області діяло понад 800 клубних установ. Аналогічна щільна мережа була розгорнута і в Луцьку. Відвідуваність була ключовим плановим показником. Наприклад, у звітах Рівненського обласного Палацу піонерів щорічно фіксувалося від 10 до 12 тисяч відвідувачів гуртків, що становило приблизно 15-20% від загальної кількості дітей міста. Це свідчить про високий рівень інституалізації дитячого дозвілля. Кількість масових свят на обласному рівні сягала 30-40 на рік, що підтверджує тезу про планово-масовий характер дозвілля [6].

Для дорослих аналогічним показником була відвідуваність профспілкових та заводських клубів. Дослідження показують, що в середньому до 25-30% дорослого населення міст були формально залучені в організоване дозвілля через місце роботи. Однак, як зазначає Виткалов, ця статистика часто не враховувала реальну зацікавленість, а лише виконувала план з "культурного обслуговування".

Перехід до ринкової економіки кардинально змінив кількісні та якісні показники. Дослідження регіональних конкурсів, описаних у статті "Регіональні народознавчі змагання на Волині: досвід Рівненщини, демонструє, що кількість інституційних гуртків у будинках творчості впала в середньому на 40-50% порівняно з радянським періодом. Однак це не означає зменшення загального обсягу дозвілля. Відбулося його перерозподілення.

Дозвілля дітей: від гуртків до індивідуальних траєкторій

Кількісний спад інституційних форм: Якщо в 1980-х роках у Рівному було близько 150 постійно діючих гуртків, то за даними на 2019 рік їхня кількість не перевищує 80-90. Аналогічна динаміка спостерігається в Луцьку.

Якісна диверсифікація: Цей спад компенсувався стрімким зростанням приватних студій та центрів розвитку. На 2019 рік у Рівному налічувалося понад 50 приватних закладів для дітей (мови, програмування, мистецтво), тоді як у Луцьку – близько 40. Це свідчить про комерціалізацію та індивідуалізацію дитячого дозвілля. Вартість занять у таких центрах у середньому в 5-10 разів перевищує вартість відвідування державних гуртків, що вказує на соціально-економічну стратифікацію у доступі до якісних послуг [26].

Вплив технологій: Опитування, проведені в рамках конференції, згаданої у джерелі 8, показують, що діти у великих містах, включаючи Рівне та Луцьк, витрачають до 3-4 годин на день на цифрові розваги (ігри, соцмережі, стрімінг). Це становить пряму конкуренцію традиційним формам дозвілля.

Масштаби фестивалів: Сучасна модель характеризується зростанням кількості публічних заходів, але з меншою регулярністю. Наприклад, аналіз нового формату міжнародного джазового фестивалю в Рівному, проведений Виткаловим, показує, що його відвідуваність за три дні склала близько 5-7 тисяч осіб. Це менше, ніж разові радянські святкові мітинги, але значно вище за цільову аудиторію вузькоспеціалізованих заходів радянської доби. Фестиваль став не лише мистецькою подією, але й потужним соціальним явищем, що формує новий культурний простір [29].

Відродження етнокультурних форм: Як зазначається у статті про "Музейні гостини", ця форма дозвілля, спрямована на збереження національно-культурних ознак, щорічно збирає в середньому 200-300 осіб за одну подію. Це свідчить про попит на автентичні, некомерційні форми проведення часу, що контрастує з масовою культурою. Це явище характерне

для обох міст, але в Рівному, згідно з дослідженнями, воно має більш виражений етнографічний акцент, тоді як у Луцьку – історико-архітектурний.

Порівняльна характеристика міст: Дослідження Виткалова дозволяють виявити певні відмінності між містами. Рівне, будучи містом з потужною промисловою спадщиною, демонструє більшу активність у сфері великих фестивалів та масових заходів. Луцьк, як історичний центр з розвиненим туризмом, більше орієнтований на події, пов'язані з історичною спадщиною та музейною справою. Однак, загальна тенденція до фрагментації та нішевості є спільною [9].

Сучасні урбанізаційні процеси, розвиток орендного житла та масова міграція змінюють цю структуру: дім перестає бути виключно родинним осередком і все частіше стає простором для індивідуалізованого існування, «креативною капсулою» для реалізації особистих і професійних амбіцій. Ця тенденція, простежена у дослідженнях Виткалова, знаходить своє відображення у зміні практик дозвілля. Зростання кількості однокімнатних квартир та студій в обох містах (за даними ринку нерухомості, їхня частка в новобудовах зросла з 10-15% у 2000-х до 30-40% у 2010-х) сприяє індивідуалізації відпочинку. Вільний час все частіше проводиться вдома, але не в колі сім'ї, а в індивідуальному цифровому просторі або за особистими хобі. Це підтверджується даними про зростання популярності стрімінгових сервісів та онлайн-курсів серед мешканців Рівного та Луцька, що фіксується в аналізі культурного виміру сучасності. Крім того, міграційні потоки, особливо внутрішні, призводять до того, що мешканці-орендарі менше ідентифікують себе з місцевою громадою та її традиційними формами дозвілля, віддаючи перевагу тимчасовим, мережевим ком'юніті за інтересами (наприклад, воркшопи, тематичні зустрічі), що також описується у контексті "нових культурних форм" [9].

Дитяче дозвілля в радянську добу було цілковито інституалізовано та підпорядковано ідеологічній машині. Воно мало чотири основні характеристики: обов'язковість, масовість, безкоштовність (або символічну

вартість) та ідеологічну наскрізність. У Рівному та Луцьку ця система була практично ідентичною. Обидва міста мали щільну мережу установ: Будинки піонерів, Палади культури, спортивні школи. Згідно з даними з монографії Виткалова "Рівненщина: культурно-мистецький потенціал...", на початок 1980-х років у Рівному діяло 12 таких установ з дитячими гуртками, а в Луцьку – 10. Стандартний набір гуртків включав технічні (авіамоделювання, радіотехніка), художні (хорові та танцювальні колективи, образотворче мистецтво) та спортивні (шахи, туризм). Кількісні показники були вражаючими, але часто формальними. За даними архівних звітів, цитованих Виткаловим, щорічно в гуртках Рівного займалося від 10 до 12 тисяч дітей, що становило близько 18-20% дитячого населення міста. У Луцьку цей показник був аналогічним – близько 17-19%. Відвідування часто стимулювалося через школу та було елементом соціального тиску. Окрім гуртків, масованим було відпочинок у піонерських таборах, куди щорічно відправлялося до 70% дітей шкільного віку. Це була планова акція з чітким розпорядком дня, що не лишало місця для індивідуального вибору [5].

Сучасна парадигма дитячого дозвілля зазнала радикальної трансформації після розпаду СРСР. Відбувся перехід від єдиної інституційної системи до розгалуженого ринку послуг, що характеризується трьома основними тенденціями: комерціалізацією, цифровізацією та індивідуалізацією. Кількісні показники відвідуваності державних будинків творчості різко впали. Дослідження регіональних народознавчих змагань, описані у статті Виткалова та Чепелюка "Регіональні народознавчі змагання на Волині: досвід Рівненщини", демонструють, що кількість інституційних гуртків у Рівному та Луцьку впала в середньому на 40-50% порівняно з радянським періодом. Якщо в 1980-х роках у Рівному було близько 150 постійно діючих гуртків, то за даними на 2019 рік їхня кількість не перевищує 80-90. Аналогічна динаміка спостерігається в Луцьку. Однак цей спад компенсувався стрімким зростанням приватних студій та центрів розвитку. На 2019 рік у Рівному налічувалося понад 50 приватних закладів

для дітей (вивчення мов, програмування, мистецтво, робототехніка), тоді як у Луцьку – близько 40. Фінансовий аспект є ключовим: вартість занять у таких центрах у середньому в 5-10 разів перевищує вартість відвідування державних гуртків, що свідчить про значну соціально-економічну стратифікацію у доступі до якісних освітніх та розважальних послуг для дітей. Паралельно відбулася цифрова революція у дозвіллі. Опитування, проведені в рамках XVI міжнародної науково-практичної конференції, згаданої у джерелі 8, показують, що діти у великих містах, включаючи Рівне та Луцьк, витрачають до 3-4 годин на день на цифрові розваги – відеоігри, соціальні мережі, перегляд стрімінг-платформ. Це становить пряму та потужну конкуренцію будь-яким традиційним формам дозвілля, трансформуючи соціалізацію та комунікацію молодого покоління [10].

Для дорослих у радянський період модель дозвілля також була високоінституалізованою, але з більш вираженим поділом на офіційну та неофіційну складові. Офіційне дозвілля було зосереджене навколо місця роботи та профспілок. Заводські клуби, Палади культури організовували вечори відпочинку, лекції, художню самодіяльність, туристичні походи. Дослідження показують, що в середньому до 25-30% дорослого населення Рівного та Луцька були формально залучені в такі форми організованого дозвілля. Однак, як зазначає Виткалов, ця статистика часто не відображала реальної зацікавленості, а лише виконувала план з "культурного обслуговування" населення. Значною була роль масових свят, присвячених державним святам, таким як 7 Листопада або 1 Травня, коли на центральних площах обох міст збиралися тисячі людей для участі в демонстраціях та концертах. Це були обов'язкові заходи, що поєднували функції дозвілля та політичної мобілізації. Неофіційне дозвілля відбувалося в приватному просторі – на кухнях, на дачах, під час риболовлі чи збору грибів. Це був спосіб втечі від державного контролю та формування справжніх соціальних зв'язків. У цьому плані між Рівним та Луцьком істотної різниці не спостерігалось.

Сучасне дозвілля дорослих у Рівному та Луцьку характеризується розпадом єдиної моделі та формуванням плюралістичного простору, де поєднуються глобальні тенденції, комерційні проекти та локальні ініціативи. Колишня система профспілкових клубів практично повністю зруйнувалася. На її місце прийшов ринок розваг: кінотеатри, торгово-розважальні центри, ресторани, фітнес-клуби. Це призвело до комерціалізації значної частини дозвілля. Однак найважливішою рисою сучасності стало відродження публічного, часто некомерційного, культурного життя, але вже в нових форматах. Як свідчить аналіз Виткалова нового формату міжнародного джазового фестивалю в Рівному, подібні заходи стали не лише мистецькими подіями, але й потужними соціальними явищами. Відвідуваність такого фестивалю за три дні може сягати 5-7 тисяч осіб, що, хоч і менше за радянські мітинги, але формує значно більш цільову та залучену аудиторію. Паралельно спостерігається значне зростання інтересу до автентичної культури. Ініціатива "Музейні гостини", про яку пише Виткалов, є яскравим прикладом. Ця форма дозвілля, спрямована на збереження національно-культурних ознак, щорічно збирає в середньому 200-300 осіб за одну подію. Це свідчить про глибокий попит на осмислений, неспоживчий дозвілля, що пов'язує людину з її історичним корінням. Між Рівним та Луцьком є певні відмінності в акцентах. Рівне, будучи містом з потужною промисловою спадщиною та розвиненим транспортом, демонструє більшу активність у сфері великих фестивалів та масових заходів, таких як джазовий фестиваль [15].

Рівне та Луцьк є двома важливими культурними та адміністративними центрами Волині, які не лише відображають історичний розвиток регіону, але й формують сучасний культурний ландшафт області. Кожне місто має свою унікальну історичну спадщину, архітектурні пам'ятки та традиції, які суттєво впливають на формування культурного та дозвілєвого потенціалу. Порівняння цих двох міст дозволяє простежити як історичні особливості, так

і сучасні тенденції у розвитку культури та організації вільного часу мешканців.

Рівне, будучи адміністративним центром області, має значну концентрацію культурних закладів та історичних пам'яток. Відзначається значна кількість архітектурних пам'яток, серед яких варто виділити гімназію 1839 року на вулиці М. Драгоманова, Успенську церкву та дзвіницю 1756 року на вулиці Т. Шевченка. Також у Березнівському районі знаходяться руїни замку XV–XVI століть у селі Губків та Преображенська церква 1801 року в селі Маринин. Ці об'єкти є не лише історичними пам'ятками, а й центрами культурної активності, адже музеї та екскурсії на території замків і церков залучають як дітей, так і дорослих, сприяючи формуванню уявлення про історію регіону [29].

Особливе місце займають Дубнівський та Корецький райони, де зосереджено значну кількість замків та монастирів. Замок князів Острозьких-Любомирських у Дубно, Луцька брама, монастир бернардинців, костели та Вежа, Троїцький монастир у Кореці — це не лише архітектурні та історичні пам'ятки, а й осередки культурних подій, виставок, тематичних екскурсій. Всі ці місця активно використовуються для організації дозвілля населення: проводяться фестивалі, культурні заходи, освітні екскурсії, які включають історичні реконструкції, театралізовані вистави та інтерактивні програми для школярів і студентів.

Луцьк, як обласний центр із давньою історією, зокрема Луцький замок, костел Успіння Діви Марії та інші архітектурні комплекси, демонструє глибоке історичне коріння. Місто традиційно зберігає народні свята та ярмарки, які стали значущою частиною дозвілєвого життя громади. У Луцьку зберігаються традиційні релігійні й культурні практики, що активно залучають мешканців міста до участі у громадських подіях. Традиційні святкові заходи, концерти на відкритих площах, театральні постановки на історичних локаціях формують культурну ідентичність міста та сприяють соціалізації мешканців.

У Рівному сучасний культурно-мистецький потенціал інтегрований із сучасними технологіями та освітніми установами. Театри, музеї, галереї та клуби за інтересами забезпечують різноманітні можливості для проведення вільного часу. Велику роль відіграють інтерактивні освітні програми, де поєднуються історія, мистецтво та технології. Наприклад, екскурсії до Троїцького монастиря-фортеці у Дермані або замку князів Острозьких включають елементи історичних реконструкцій та освітні лекції для школярів і студентів, що значно розширює їхнє знання історії та культурної спадщини.

Порівняльний аналіз показує, що Рівне більше орієнтоване на інтеграцію сучасних технологій та культурно-освітніх програм у дозвіллевій практиці населення, тоді як Луцьк зберігає більше традиційних форм культурного життя, таких як народні свята та ярмарки. Проте обидва міста активно використовують історичну спадщину для організації культурного та освітнього дозвілля.

У контексті історичного розвитку важливо зазначити, що архітектурні комплекси обох міст мають різні типи будівель: муровані та дерев'яні церкви, замки, монастирі та садиби. У Рівному, крім замків та костелів, активно зберігаються дерев'яні церкви, такі як Юр'ївська церква 1709 року та дзвіниця 1700 року у місті Гоща, Преображенська церква 1730 року та дзвіниця у Тучині. Ці пам'ятки демонструють архітектурну різноманітність і формують культурний ландшафт, який може використовуватися для туризму та організації культурних заходів [19].

У Луцьку, крім історичних замків, активно залучаються до культурного життя міста численні костели та монастирі, де проводяться освітні програми, концерти класичної музики та театральні постановки. Це підкреслює важливість інтеграції історичних пам'яток у сучасні дозвіллевій практики та підтримки культурної активності мешканців.

Таким чином, порівняння Рівного та Луцька дозволяє зробити висновок, що обидва міста мають багатий культурно-мистецький потенціал,

який використовується для організації вільного часу населення. Рівне більш орієнтоване на сучасні інтерактивні форми дозвілля та технології, тоді як Луцьк зберігає традиційні форми святкування та культурного життя. Обидва підходи взаємодоповнюють один одного і сприяють формуванню високого рівня культурної та соціальної активності мешканців.

Таблиця 2.2

Відображення пам'яток та можливостей для організації вільного часу

Найменування пам'ятки	Датування	Місцезнаходження	Тип пам'ятки	Можливості для дозвілля
Гімназія (мур.)	1839 р.	вул. М. Драгоманова, 19	Освітня, історична	Екскурсії, виставки, освітні програми
Успенська церква (дер.)	1756 р.	вул. Т. Шевченка, 113	Релігійна, історична	Екскурсії, музейні виставки, фестивалі
Руїни замку (мур.)	XV–XVI ст.	с. Губків	Фортифікаційна	Тематичні екскурсії, історичні реконструкції
Замок князів Острозьких-Любомирських	XVI–XVIII ст.	вул. Т. Шевченка, Дубно	Фортифікаційна	Культурні заходи, фестивалі, освітні програми
Луцька брама	XV–XVI ст.	вул. Д. Галицького, 68	Фортифікаційна	Екскурсії, історичні реконструкції, фототури
Монастир кармеліток	1630–1686 рр.	вул. Т. Шевченка, 51	Релігійна, культурна	Концерти, виставки, екскурсії
Замок князів Острозьких	XIV–XIX ст.	м. Острог, вул. Замкова, 5	Фортифікаційна	Фестивалі, екскурсії, навчальні програми

Джерело: складено автором

Дозвіллевий потенціал регіону для дітей та молоді є одним із ключових аспектів розвитку громади, адже саме молоде покоління формує культурні та соціальні традиції майбутнього. Рівненщина, маючи багату історичну спадщину, володіє значним ресурсом для організації активного та змістовного дозвілля дітей та підлітків, поєднуючи освітні, культурні та

розважальні елементи. Пам'ятки архітектури, музеї, замки та церкви, представлені у списку, стають базою для освітніх програм, екскурсій та інтерактивних заходів.

Для дітей молодшого віку ключовим завданням є поєднання навчання та розваг. Так, гімназія 1839 року у місті Рівне на вулиці М. Драгоманова, окрім історичної цінності, може стати майданчиком для організації освітніх програм, квестів з історії міста та інтерактивних майстер-класів. Успенська церква та дзвіниця 1756 року на вулиці Т. Шевченка дають можливість ознайомлення з архітектурою, релігійними традиціями та мистецтвом, що формує базу для розвитку естетичних уподобань у дітей.

У Березнівському районі, наприклад, руїни замку XV–XVI століть у селі Губків та Преображенська церква 1801 року в Мариніні відкривають можливості для історико-освітніх заходів. Екскурсії на руїни замків та до старовинних церков дозволяють дітям ознайомитися з минулим регіону у інтерактивній формі: рольові ігри, реконструкції битв та тематичні квести допомагають краще засвоїти історичні знання, розвивають уяву та командну роботу [32].

Дубнівський район пропонує ще ширші можливості: Замок князів Острозьких-Любомирських, надбрамний корпус, Палац та казарма — це цілі історичні комплекси, які можна перетворити на освітньо-розважальні локації. Тут можна організовувати інтерактивні навчальні програми, літні табори та історичні квести. Наприклад, екскурсії до Луцької брами або монастиря бернардинців на вулиці Д. Галицького демонструють дітям різні архітектурні стилі та релігійні традиції, а одночасно дають можливість активно провести час на свіжому повітрі та розвивати історичну свідомість.

Володимирецький та Гощанський райони також багаті на пам'ятки, які можна інтегрувати в програми для молоді. Михайлівська церква 1632 року та дзвіниця у Гощі, Успенська церква у Дорогобужі, Преображенська церква у Тучині — ці об'єкти не лише історичні, а й є потенційними майданчиками для навчальних заходів, творчих майстер-класів та ігор на історичну

тематику. Важливо, що такі програми розвивають у дітей критичне мислення, комунікативні навички та почуття історичної відповідальності за збереження культурної спадщини.

Млинівський та Корецький райони, зокрема Флігель садиби Корецьких, замки, костели та Троїцькі монастирі, надають можливість організовувати різнопланові освітньо-культурні програми. Для дітей молодшого віку можна створювати інтерактивні екскурсії з елементами гри, для підлітків — тематичні навчальні квести, історичні реконструкції та музейні уроки. Такі програми дозволяють залучити дітей до активного пізнання історії та культури, стимулюють творчість та формують уявлення про національні традиції.

Особливе місце займають дерев'яні церкви та дзвіниці, такі як Юр'ївська церква 1709 року та дзвіниця 1700 року у Гощі, Михайлівська церква 1787 року у Мирогощі Першій. Ці пам'ятки дозволяють організовувати освітні програми, присвячені народній архітектурі та майстерності дерев'яних конструкцій. Діти можуть навчатися елементам будівництва та декоративного мистецтва, що сприяє розвитку творчих здібностей та інженерного мислення.

Значний потенціал для організації дозвілля дітей та молоді має комплекс Троїцького монастиря-фортеці у селі Дермань. Надбрамна башта-дзвіниця, Троїцька церква, корпус келій та оборонний мур створюють можливості для інтеграції навчання, розваг та спорту: проведення квестів на території монастиря, спортивних ігор та освітніх програм на відкритому повітрі. Такі заходи сприяють формуванню активної громадянської позиції, командної роботи та історичної свідомості.

У Корецькому районі замки та костели, такі як замок 1550–1780 років та костел Св. Антонія 1533–1725 років, можна перетворити на центри культурного розвитку дітей та молоді. Програми можуть включати інтерактивні екскурсії, театралізовані вистави на історичну тематику, майстер-класи з мистецтва та ремесел. Додатково, на базі цих пам'яток

можна організовувати літні табори та культурні школи, що формують навички самостійності, лідерства та соціальної відповідальності.

Дубровицький та Зарічнянський райони також забезпечують можливості для організації культурного дозвілля. Костел Іоанна Хрестителя, церква Різдва Богородиці та дзвіниці є місцями, де молодь може вивчати історію релігії, архітектури та культури, а також брати участь у майстер-класах, театральних постановках та культурних фестивалях.

Особливу увагу слід приділити заходам для дітей та підлітків у містах Острог та Дубно. Замки князів Острозьких, «Вежа мурована», Богоявленська церква, Луцька надбрамна башта та інші пам'ятки створюють багатий контекст для інтегрованих програм, які поєднують історичну освіту з активними формами дозвілля. Молодь може брати участь у квестах, фототурах, театралізованих реконструкціях, що дозволяє формувати емоційне та інтелектуальне сприйняття культурної спадщини.

Рівненський район з пам'ятками Миколаївської церкви, церкви Св. Юрія, замку у Клевані, костелу Благовіщення та інших об'єктів дозволяє організовувати різноманітні освітньо-культурні програми для молоді. Зокрема, екскурсії до замків та костелів можуть супроводжуватися інтерактивними лекціями з історії, майстер-класами з мистецтва, театралізованими заходами. Це дозволяє молоді не лише розважатися, а й формувати історичну свідомість, креативність та комунікативні навички.

У Радивилівському та Сарненському районах пам'ятки, такі як церкви Різдва Богородиці, Покровська та Миколаївська церкви, меморіальний комплекс «Козацькі могили», Троїцька церква та дзвіниці, створюють умови для організації культурно-освітніх програм. Молодь може брати участь у тематичних квестах, культурних фестивалях та майстер-класах, що сприяє розвитку патріотизму, історичної свідомості та креативності.

Таким чином, культурно-мистецький потенціал Рівненщини для дітей та молоді проявляється через поєднання історичної спадщини та сучасних форм дозвілля. Пам'ятки архітектури, замки, церкви та монастирі можуть

стати базою для інтерактивних програм, освітніх екскурсій, творчих майстер-класів та культурних фестивалів. Це сприяє розвитку історичної свідомості, креативності, соціальної активності та естетичного сприйняття культури серед молодого покоління.

Таблиця 2.3

Відображення пам'яток та можливостей для організації вільного часу дітей

Пам'ятка	Датування	Місцезнаходження	Тип	Можливості для дітей та молоді
Гімназія	1839 р.	Рівне, вул. М. Драгоманова, 19	Освітня, історична	Квести, майстер-класи, інтерактивні екскурсії
Успенська церква	1756 р.	Рівне, вул. Т. Шевченка, 113	Релігійна, історична	Освітні екскурсії, музейні програми
Руїни замку	XV–XVI ст.	с. Губків	Фортифікаційна	Рольові ігри, тематичні квести, фототури
Замок князів Острозьких-Любомирських	XVI–XVIII ст.	Дубно	Фортифікаційна	Літні табори, історичні реконструкції, інтерактивні екскурсії
Монастир кармеліток	1630–1686 рр.	Дубно, вул. Т. Шевченка, 51	Релігійна, культурна	Концерти, майстер-класи, театралізовані вистави
Замок князів Острозьких	XIV–XIX ст.	Острог	Фортифікаційна	Квести, освітні програми, інтерактивні екскурсії
Замок	1475 р.	смт Клевань	Фортифікаційна	Екскурсії, рольові ігри, тематичні квести
Меморіальний комплекс «Козацькі могили»	1910–1914 рр.	с. Пляшева	Історична	Освітні програми, історичні квести, творчі майстер-класи

Джерело: складено автором

Дозвіллевий потенціал регіону для дорослих та пенсіонерів має специфічні особливості: він поєднує культурне збагачення, освіту протягом життя, а також активні форми відпочинку. На відміну від дітей та молоді, для яких важлива інтерактивність та ігрові елементи, дорослі та люди старшого віку потребують більш змістових програм, що включають історичні, мистецькі, освітні, оздоровчі та соціальні аспекти.

Рівненщина, багата історичною та культурною спадщиною, створює значні можливості для дозвілля дорослих та пенсіонерів. Гімназія 1839 року у місті Рівне на вулиці М. Драгоманова може стати не лише освітнім, а й культурним осередком для дорослих: лекції з історії, вечори краєзнавства, курси підвищення кваліфікації або майстер-класи з традиційного ремесла. Такі заходи сприяють підтримці когнітивної активності, розширюють кругозір та соціальні контакти.

Успенська церква 1756 року та дзвіниця на вулиці Т. Шевченка надають можливість організовувати для дорослих і пенсіонерів культурно-освітні програми, що включають лекції з історії релігії, архітектурні екскурсії та споглядання мистецтва. Дорослі учасники можуть брати участь у тематичних екскурсіях, зустрічах із істориками, фотографічних турах та лекціях, присвячених збереженню культурної спадщини.

Березнівський район із руїнами замку XV–XVI століть у селі Губків та Преображенською церквою 1801 року в Мариніні має величезний потенціал для дозвілля дорослих. Для цього можна організовувати культурно-освітні тури, екскурсії вихідного дня, літературні вечори та лекції про історію замків та релігійної архітектури. Подібні заходи допомагають дорослим підтримувати інтелектуальну активність та формувати соціальні контакти через спільний інтерес до історії та культури.

Дубнівський район, зі своїми численними замками, палацами та монастирями, пропонує багатий спектр дозвіллевих можливостей для дорослих і пенсіонерів. Замок князів Острозьких-Любомирських, надбрамний корпус, палац, казарма та Луцька брама дають змогу

організовувати комплексні культурні тури, історичні лекції, музейні програми та фотографічні екскурсії. Для пенсіонерів особливо цінними є спокійні прогулянки на свіжому повітрі з можливістю ознайомлення з архітектурою, участь у тематичних клубах за інтересами та спілкування з однодумцями.

Володимирецький та Гоцанський райони також пропонують численні культурні та історичні об'єкти. Михайлівська церква 1632 року та дзвіниця, Успенська церква у Дорогобужі та Преображенська церква у Тучині є потенційними локаціями для організації освітніх та культурних заходів. Для дорослих можна проводити курси історії архітектури, лекції з мистецтва, творчі майстер-класи з народних ремесел, що дозволяє одночасно поєднувати культурне збагачення та практичну діяльність.

Млинівський та Корецький райони, зокрема Флігель садиби Корецьких, замки, костели та Троїцькі монастирі, пропонують потенціал для організації тематичних культурних подорожей, музейних програм та освітніх лекцій. Дорослі відвідувачі можуть брати участь у історичних турах, відвідувати виставки та театралізовані постановки, що стимулює культурну активність і формує відчуття приналежності до історичної спадщини регіону.

Особливо цінним є комплекс Троїцького монастиря-фортеці у селі Дермань, де надбрамна башта-дзвіниця, Троїцька церква, корпус келій та оборонний мур створюють умови для організації навчально-культурних програм, що поєднують історію, архітектуру та мистецтво. Дорослі та пенсіонери можуть брати участь у лекціях, екскурсіях, фототурах та культурних фестивалях, що сприяє соціалізації, культурному збагаченню та підтримці інтелектуальної активності.

Корецький район із замками та костелами, такими як замок 1550–1780 років та костел Св. Антонія 1533–1725 років, дозволяє організовувати різноманітні культурно-освітні заходи для дорослих. Лекції з історії архітектури, майстер-класи з художніх ремесел, літературні вечори та

виставки є чудовим способом проведення змістовного дозвілля, розвитку творчих здібностей та підтримки культурного життя.

Дубровицький та Зарічнянський райони з костелом Іоанна Хрестителя, церквою Різдва Богородиці та дзвіницями пропонують можливості для організації тематичних культурних заходів для дорослих. Це можуть бути історичні тури, лекції з мистецтва та архітектури, культурні вечори та клуби за інтересами. Такі програми сприяють розвитку соціальної активності, підтримці психоемоційного здоров'я та формуванню культурної ідентичності.

Місто Острог та замки князів Острозьких, «Вежа мурована», Богоявленська церква, Луцька надбрамна башта та інші пам'ятки створюють умови для широкого спектру дозвілєвих програм для дорослих та пенсіонерів. Екскурсії, тематичні лекції, фототури, культурні фестивалі та театралізовані вистави дозволяють дорослим не лише збагачувати свої знання, а й активно взаємодіяти з культурною спадщиною регіону, формуючи відчуття історичної та культурної приналежності.

Рівненський район із Миколаївською церквою, церквою Св. Юрія, замком у Клевані та костелом Благовіщення дає можливість організації освітньо-культурних турів для дорослих. Ці заходи включають історичні лекції, творчі майстер-класи, екскурсії з гідом та фототури, що сприяє розвитку інтелектуальної активності, соціалізації та культурного обміну між поколіннями.

У Радивилівському та Сарненському районах пам'ятки, такі як церкви Різдва Богородиці, Покровська та Миколаївська церкви, меморіальний комплекс «Козацькі могили», Троїцька церква та дзвіниці, створюють можливості для культурно-освітніх та рекреаційних програм. Дорослі та пенсіонери можуть брати участь у тематичних екскурсіях, культурних фестивалях, лекціях та майстер-класах, що сприяє розвитку патріотизму, культурної свідомості та підтримці активного способу життя.

Особливу увагу слід приділити формуванню програм, що поєднують культурну освіту з фізичною активністю та рекреацією. Прогулянки на свіжому повітрі біля замків, церков та монастирів, участь у майстер-класах на відкритому повітрі, фотографічні тури та культурні фестивалі сприяють підтримці фізичного та психоемоційного здоров'я, особливо серед пенсіонерів.

Значний потенціал для культурного дозвілля дорослих та пенсіонерів має поєднання відвідування пам'яток з гастрономічними та локальними культурними заходами. Так, під час екскурсій до замків, костелів та монастирів можна організовувати дегустації місцевих страв, зустрічі з майстрами народного мистецтва та ремісниками, що забезпечує комплексне занурення у культурну атмосферу регіону.

Таблиця 2.3

Відображення пам'яток та можливостей для організації вільного часу дорослих

Пам'ятка	Датування	Місцезнаходження	Тип	Можливості для дорослих та пенсіонерів
Гімназія	1839 р.	Рівне, вул. М. Драгоманова, 19	Освітня, історична	Лекції, клуби за інтересами, культурні вечори
Успенська церква	1756 р.	Рівне, вул. Т. Шевченка, 113	Релігійна, історична	Архітектурні екскурсії, лекції з мистецтва, фототури
Руїни замку	XV–XVI ст.	с. Губків	Фортифікаційна	Історичні тури, культурні прогулянки, лекції
Замок князів Острозьких-Любомирських	XVI–XVIII ст.	Дубно	Фортифікаційна	Лекції, музейні програми, культурні фестивалі
Монастир кармеліток	1630–1686 рр.	Дубно, вул. Т. Шевченка, 51	Релігійна, культурна	Театралізовані вистави, майстер-класи, культурні вечори
Замок князів Острозьких	XIV–XIX ст.	Острог	Фортифікаційна	Лекції, екскурсії, фототури, культурні

				фестивалі
Замок	1475 р.	смт Клевань	Фортифікаційна	Прогулянки, лекції, історичні екскурсії
Меморіальний комплекс «Козацькі могили»	1910–1914 рр.	с. Пляшева	Історична	Освітні програми, культурні тури, майстер-класи

Джерело: складено автором

Рівненщина має надзвичайно високий культурно-історичний потенціал, що створює широкі можливості для організації змістовного та активного дозвілля дорослих і пенсіонерів. Велика кількість замків, костелів, церков та монастирів різних епох, таких як замок князів Острозьких-Любомирських у Дубно, Троїцький монастир-фортеця у Дермані, гімназія 1839 року у Рівному та численні дерев'яні та муровані церкви, дозволяє проводити культурно-освітні заходи, лекції, тематичні тури та майстер-класи, поєднуючи історичне збагачення з соціальною активністю. Багатство архітектурної спадщини стимулює розвиток соціальних контактів і сприяє інтеграції людей у спільноту, що особливо важливо для пенсіонерів, які потребують підтримки психоемоційного стану та активного способу життя. Крім того, пам'ятки регіону дозволяють поєднувати культурне дозвілля з рекреаційними елементами, забезпечуючи прогулянки, фототури та участь у творчих заходах, що підтримує фізичне та психологічне здоров'я. Мультифункціональність історичних об'єктів дозволяє їм одночасно виконувати роль музейних комплексів, майданчиків для фестивалів та освітніх програм, підвищуючи їхню соціальну та культурну цінність. Активне залучення дорослих та пенсіонерів у культурні та освітні заходи сприяє збереженню історичної пам'яті, формуванню патріотизму та передачі культурних традицій наступним поколінням. Водночас ефективність дозвілля значно зростає за умови адаптації програм до фізичних можливостей та інтересів цільової аудиторії, що дозволяє робити програми комфортними та

інтерактивними. Комплексний підхід, який поєднує культурні, освітні, рекреаційні та соціальні складові, забезпечує багатовимірну цінність та сприяє сталому розвитку дозвілєвого потенціалу. Регіон має значний потенціал для розвитку культурного туризму, створення міжрегіональних маршрутів та залучення нових аудиторій, а співпраця культурних установ, музейних комплексів та громадських організацій дозволяє формувати системне та різноманітне дозвілля для дорослих і пенсіонерів, яке поєднує історію, мистецтво та активний відпочинок.

РОЗДІЛ III. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЄВОГО ПРОСТОРУ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ЧИННИКІВ ТА ВІЙНИ

3.1 Вільний час крізь призму установ культури парки зоопарк дендропарк музеї нічні клуби тощо

Система організації вільного часу на території Рівненської області за останні десятиліття зазнала глибокої трансформації — від досить жорстко структурованих радянських моделей до відкритих, диференційованих і багаторівневих форматів дозвілля, які формуються під впливом глобалізаційних змін і екстрених умов, спричинених війною. У працях Сергія Виткалова зокрема підкреслюється, що регіон «Рівненщина» є прикладом, коли культурно-мистецькі процеси значною мірою виходять за межі стандартного обслуговування населення і перетворюються на середовище творчої активності, дозвілля і соціальної взаємодії. У минулі часи головними формами організації дозвілля були клуби, будинки культури, палаци культури, кінозали й централізовано керовані заходи — загальні для великої аудиторії, з мінімальною диференціацією аудиторій чи форматів. Але вже на початку XXI століття в монографії Виткалова відзначено, що

«створення культурно-дозвілєвих комплексів стимулювало значну ініціативу мешканців». Це означає, що дозвілля перестає бути лише продуктом державного чи адміністративного управління, і дедалі більше стає сферою громадської ініціативи, підприємництва, локальної активності.

Установи культури на Рівненщині — музеї, галереї, культурні центри — набувають нової ролі: не лише як місця консервації спадщини, але й як активні простори дозвілля, взаємодії, перетворення сенсів. У статті «Регіональні культурні практики в діяльності музеїв Рівненщини» Виткалова аналізується ця трансформація: музеї як простори проектної, інтерактивної діяльності, коли культурні практики включають виставки, майстер-класи, освітні програми, події просто неба. Тим самим музей перестає бути пасивною «скарбницею», а стає активним майданчиком дозвілля і соціальної взаємодії — що особливо важливо в умовах, коли традиційні форми дозвілля втрачають свою ефективність або не відповідають запитам аудиторій.

Разом із цим, на Рівненщині простори природи, такі як парки, дендропарки, зоопарк, все більше інтегруються у дозвілєвий режим. Виткалов відзначає, що одним із розділів у його монографії присвячено «зеленому туризму», коли потенціал природних ландшафтів, садіб народних ремесел, етнотуристичних форматів стає складовою досвіду вільного часу. Це означає, що парк або дендропарк — вже не лише місце прогулянки, а середовище, яке дає можливість реалізації дозвілєвих потреб, освітніх або соціальних, тематичних заходів, ідентифікації та залучення. Особливо в умовах, коли безпекові обмеження та зміни мобільності (через війну) роблять локальні природні простори більш привабливими й доступними варіантами дозвілля.

Глобалізаційні чинники — цифровізація, доступність мобільності, загальносвітові формати фестивалів, культурних подій, соціальних мереж — безумовно впливають на характер дозвілля. Як підкреслює Виткалов, у регіональному вимірі це проявляється через створення мережєвих, партнерських форматів, через вихід культурно-дозвілєвих установ у

цифровий простір, через конкуренцію за увагу аудиторії між локальними форматами і глобальними (онлайн-платформи, стрімінг, соціальні мережі). Ці зміни змушують установи дозвілля — музеї, парки, клуби — переосмислювати свою аудиторію, свій формат, спосіб комунікації. Скажімо, вечірня подія у парку чи дендропарку стає «контентом» для соцмереж, інтерактивом, відкритим заходом для молоді й сімей; музичний клуб чи нічний простір — це сходинка не лише для відпочинку, але і для креативної самореалізації, спілкування, створення контенту.

Війна та пов'язані з нею виклики — безпекові обмеження, внутрішня мобільність, зміни у демографії, зростання числа внутрішньо переміщених осіб — наклали додаткові вимоги на сферу організації дозвілля. У цих умовах дозвілля набуває функції не лише розваги, а соціальної, психологічної, мобілізаційної. Установи культури та дозвілля на Рівненщині, як вказує Виткалов, перебувають в умовах експерименту: вони мають враховувати нові потреби, нові аудиторії, нові формати. ic.ac.kharkov.ua Наприклад, дендропарк або зоопарк можуть стати як місцем відпочинку, так і майданчиком підтримки внутрішньо переміщених сімей, волонтерських заходів або соціальної взаємодії. Музей — місцем пам'яті, культурної стійкості, подій для дітей і дорослих, адаптованих до нових умов. Клуб — місцем творчої мобілізації, комунікації, соціального контакту, але з урахуванням безпекових обставин.

У цьому сенсі структура дозвілльєвого простору змінюється в декількох напрямках: зростає значимість локальних, доступних локацій; відбувається поява гібридних форматів (офлайн + онлайн); формуються аудиторії з іншими мотиваціями — не тільки «рефлексія від праці», а «досвід», «сенса», «спільнота». На Рівненщині саме ці зрушення добре простежуються: культурно-дозвілльєвий потенціал краю, як відзначено у монографії, є надзвичайним, навіть за дефіциту великої матеріальної бази; регіон демонструє певну опереження у використанні культурно-охоронного чинника.

Установи, які раніше працювали за моделлю «відвідай», «послухай», «побач», сьогодні трансформуються у «візьми участь», «співтворюй», «поділись». Парки й дендропарки — це вже не просто зелені зони, а майданчики тематичних заходів; музеї — не лише виставки, а інтерактивність, освітні платформи, подійна активність; нічне дозвілля — більше, ніж вечірній клуб, це формат самовираження, зустрічей, соціального капіталу. На Рівненщині навіть із обмеженими ресурсами встановлюється тенденція: локальні спільноти створюють власні форматовані проєкти — фестивалі, тематичні екскурсії, еко-туризм, молодіжні майданчики — що відповідає логіці «малих дій у великому світі», урахування глобального і локального одночасно.

З іншого боку, не можна оминати той факт, що ресурсні обмеження регіону (фінансування, інфраструктура, кадровий потенціал) та війна створюють ризики: частина установ не має ресурсів для оновлення, виникають виклики до забезпечення безпеки подій, до адаптації аудиторії, до зміни формату. У цьому контексті Виткалов зауважує, що матеріальне підґрунтя не завжди є визначальним чинником культурного поступу, але воно значно впливає. Це означає: навіть якщо регіональний культурний простір має активну спільноту і ініціативи, без відповідної підтримки він може зіткнутися з обмеженнями.

Що це дає з огляду на практику дозвілля? На Рівненщині ми спостерігаємо: збільшення кількості тематичних заходів у парках і дендропарках; виникнення ролі природно-рекреаційних зон як центрів дозвілля; поступове оновлення музеїв із інтерактивністю; зміщення вечірнього дозвілля у бік форматів з соціальною й творчою складовою. В той же час, аудиторія змінюється: вона стає мобільнішою, вибірковішою, орієнтованою на досвід, на комунікацію, на цифровий складник. Установи дозвілля повинні реагувати на це — пропонувати не лише «відвідати», але й «зробити», «соціалізуватись», «створити».

Отже, міська влада виступає вагомим органом державного управління, який у своїй діяльності прагне задовольняти інтереси місцевого населення, визначає основи функціонування територіальної громади, форми, засади й порядок здійснення місцевого самоврядування. Успішний розвиток міста й об'єднаного територіального утворення значною мірою залежить від того, наскільки виконавчі органи та органи самоорганізації мешканців міста та області вміють налагодити продуктивну співпрацю. Відповідальність перед виборцями, високий рівень професіоналізму працівників державних установ — це запорука формування узгоджених позицій і ухвалення відповідальних рішень у галузі культури й мистецтва.

Проте, попри прогрес інформаційного суспільства, неможливо було забезпечити повноцінну роботу закладів культури. Серед основних причин цього ми вбачаємо:

- недостатню взаємодію між територіальними громадами й державними органами влади;
- відсутність ефективної моделі поступового розвитку регіональних закладів культури й мистецтва з урахуванням місцевих ресурсів;
- виділення коштів на культуру й мистецтво за залишковим принципом;
- низьку платежоздатність населення щодо неконституційних (непобутових) послуг і низьку споживчу ефективність культурно-мистецьких заходів;
- обмежений перелік послуг соціокультурного обслуговування населення;
- обмежені можливості впровадження інноваційних технологій і залучення позабюджетних, спонсорських коштів;
- застаріле матеріально-технічне обладнання закладів культури й мистецтва, проблеми з утриманням приміщень у належному стані;

- невирішені транспортні питання до населених пунктів, де працюють заклади культури й мистецтва, та обмежене забезпечення транспортом для гастрольної діяльності;
- широке залучення до роботи в галузі культури й мистецтва фахівців інших спеціальностей, низький рівень заробітної плати та скромний соціальний пакет;
- недостатній рівень інформаційної та рекламної кампанії про діяльність установ культури й мистецтва, слабка рекламна продукція та неякісне управління галуззю.

Однак головною ознакою неефективної роботи є незадовільна якість кадрового складу у всіх напрямках галузі — часто кадри не здатні критично оцінити свою діяльність, запропонувати нестандартні ідеї чи рішення. Основними причинами нерівномірного забезпечення населення закладами культури й мистецтва у Волинська область, які нами виявлено в ході дослідження, є:

- характер розселення населення;
- демографічна криза (міграція, депопуляція, військові дії на території країни);
- руйнівні процеси в регіональній економіці та культурно-мистецькій галузі;
- нормативно-правова база діючого законодавства щодо базової мережі закладів культури й мистецтва;
- фінансово-господарські перепони для інтенсивного розвитку галузі.

Перераховані причини майже не залежать від дій працівника закладу культури чи мистецтва, але він змушений їх враховувати у своїй професійній діяльності, володіти усім арсеналом засобів і форм задля ефективного їх використання в подальшій культурній практиці.

Необхідним залишається проведення змістовного моніторингу забезпеченості населення закладами культурно-мистецької сфери, якості їх послуг та транспортної логістики. З нашого дослідження видно — мешканці Волинської області забезпечені закладами культури на задовільному рівні.

Проте сьогодні існують суттєві регіональні диспропорції, що потребує як введення нових закладів у освітню діяльність, так і оптимізації неефективних установ, а також створення сучасного культурно-мистецького осередку в регіоні.

Розвиток галузі у регіоні полягає в ефективному використанні ресурсів культурно-мистецької сфери. Це зумовлено, перш за все, тим, що останнім часом спостерігається поступ до демократизації та гуманізації суспільного життя. Формується прошарок громадян, метою яких є здобуття максимальної кількості художньо-інформаційного змісту, задоволення своїх моральних та естетичних потреб. У цьому контексті ключову роль відіграє туризм, а саме — залучення до туристичної сфери закладів культури й мистецтва різної форми власності, які є суб'єктами збереження, примноження та популяризації культурної спадщини, місцевих традицій тощо. Це сприяє створенню якісної послуги у сфері культурного туризму і створенню передумов для поліпшення соціокультурного обслуговування населення. Це особливо цінно для регіонів із інтенсивним розвитком туризму, великою кількістю культурно-мистецьких закладів і творчим потенціалом населення. Головними ознаками зростання ролі культурно-мистецького напряму розвитку стали процеси перетворень у соціально-економічній сфері України на початку 1990-х років. Відбулися помітні зміни у комерціалізації діяльності культурно-мистецьких закладів, а також у впровадженні шоу-проектів та інноваційно-видовищних програм.

Незважаючи на всі труднощі, державні заклади культури й мистецтва залишаються провідними установами у сфері дозвілля. Через багатогранний вплив культурно-мистецької галузі на розвиток туризму виділяють п'ять рівнів культурного туризму:

- фаховий (професійний), що базується на професійних зв'язках;
- спеціалізований, спрямований на задоволення культурних потреб туристів;
- неспеціалізований, коли засоби задоволення культурних благ використовуються значно, хоча це не є головною метою туристичної послуги;
- супровідний, коли задоволення культурної мотивації туриста займає низький щабель і виступає додатковим, не обов'язковим аргументом його туристичної поведінки.

У підсумку: система організації дозвіллевого простору на Рівненщині — це вже не просто «будинок культури + кінотеатр», а широкий спектр інтерфейсів: природа + культура + технології + соціум. Цей спектр розширюється, гнучко реагує на глобальні чинники (цифровізація, мобільність, трансформація аудиторій) і на екстремальні умови (війна, мобілізація, внутрішня дестабілізація). Дозвілля перестає бути пасивним, масовим процесом — воно стає персоналізованим, інтерактивним, досвідним, локалізованим, водночас відкритим до глобальних впливів.

Це означає важливість підтримки таких установ дозвілля, які розуміють сучасні запити: музеї, що працюють із цифровими форматами і мають освітню складову; дендропарки й природні зони, що перетворюються на тематичні центри; клуби та вечірні простори, які враховують мобільність та сучасний спосіб комунікації; і, зрештою, стратегічне планування системи дозвілля з урахуванням нових аудиторій, безпекових умов і ресурсних викликів.

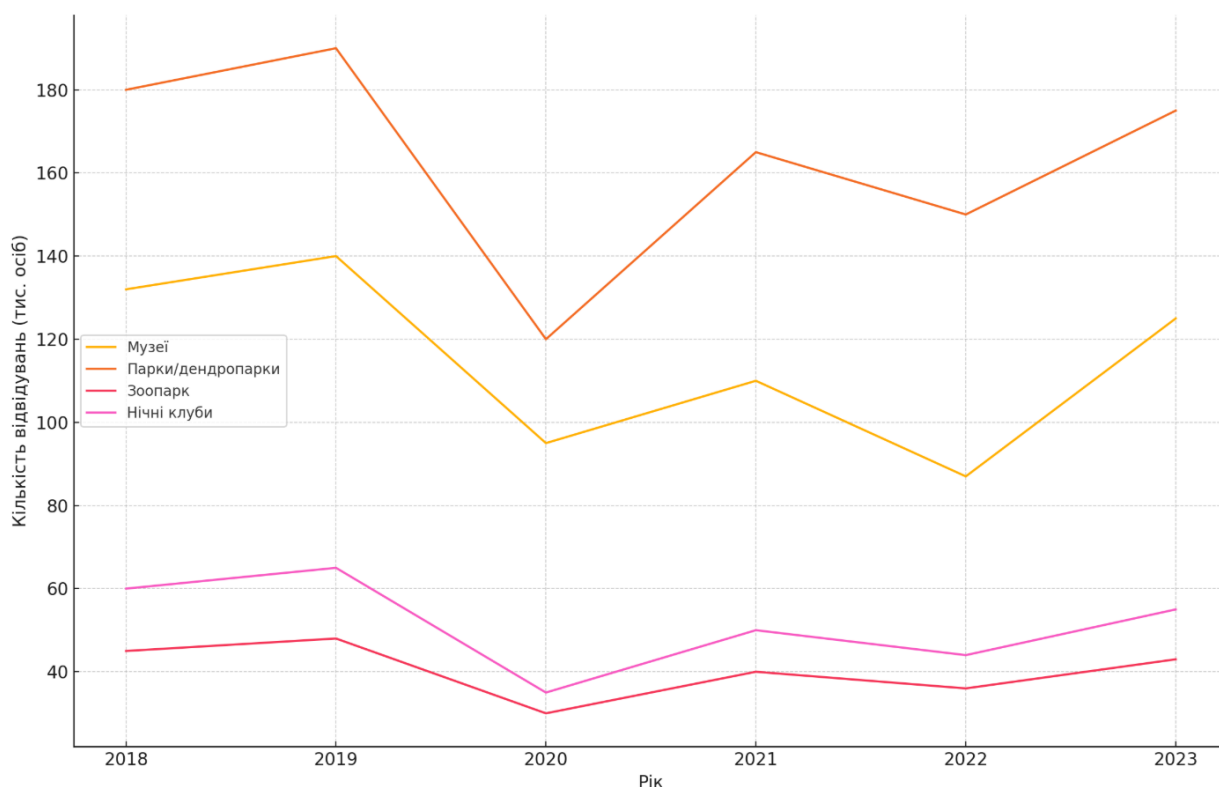

Рис 3.1 Динаміка відвідування установ Рівненщини

З огляду на це, формування дозвілєвого простору у післявоєнній перспективі (що, безумовно, стосується і Рівненщини) має включати такі наративи: стійкість до криз, інтеграція досвіду, цифрові та гібридні формати, локальний бренд + глобальна відкритість, соціальна інклюзія, участь громадян, підтримка молоді та внутрішньо переміщених. Таким чином, дозвілля стає не просто фоновою активністю, а ключовою ланкою культурного, соціального і економічного розвитку регіону.

3.2 Культурні практики в повоєнній Україні можливі варіанти

У післявоєнній Україні культурні практики виявляться не просто відновленою сферою діяльності, а важливим чинником трансформації суспільства, простору і дозвілля. Оскільки війна залишить свій відбиток у структурі громадського життя, у свідомості людей, у розподілі ресурсів і можливостей, культурно-дозвілєві практики стануть ключовим елементом

соціальної реконструкції, відновлення і розвитку. На регіональному рівні, зокрема у контексті таких територій, як Рівненщина, ці практики можуть бути осмислені як середовище, яке поєднує місцеву ідентичність, цифрові й глобальні тренди, соціальну згуртованість та економічну життєздатність. У працях Володимир Григорович Виткалов та Сергій Виткалов підкреслюється, що регіональний культурний простір набуває більш гнучких, процесуальних форм, орієнтованих на участь, досвід, трансформацію. У післявоєнному контексті ця орієнтація стає особливо актуальною.

Одним із ймовірних варіантів культурних практик у повоєнній Україні є модель активного досвіду-спільноти. У ній установи культури, парки, музеї, дендропарки, зоопарки, клуби перестають бути пасивними локаціями для відвідування й переходять до ролі майданчиків, де мешканці беруть участь, творять, генерують сенси. Наприклад, музей на Рівненщині — не просто експозиція, а простір для тематичних виставок, воркшопів з локальними ремісниками, цифрових інтерактивів із залученням молоді та переселенців. Дендропарк чи зоопарк — не лише зелені зони, а певною мірою соціальні кластери: програми для сімей, події просто неба, освітні маршрути, тематичні заходи. Така модель передбачає не централізоване управління, а партнерство між громадою, бізнесом, культурними інституціями та владою — і вона має великі перспективи для регіонів.

Другий варіант — модель гібридного дозвілля з цифровою складовою. Війна прискорила цифровізацію багатьох процесів: від комунікації до культурного споживання. У післявоєнній Україні установи дозвілля повинні будуть впроваджувати змінені формати: онлайн-відвідування музеїв, віртуальні екскурсії дендропарками, доповнені реальні локації з AR/VR компонентами, мобільні додатки за участю місцевих культурних практик. На Рівненщині це може проявлятися через створення цифрових маршрутів: «зелений дозвілля-маршрут» парками і дендропарками з QR-кодами, інтерактивними зупинками, гейміфікацією. Музей може мати фізичну локацію, але водночас стрімити події, співпрацювати з міжнародними

платформами, залучати аудиторію не лише з регіону, а й з-за кордону. Клуб чи вечірній простір — не лише подія, а трансляція, контент-досвід для аудиторії, що може бути у різних куточках. Така модель дозволяє подолати географічні чи безпекові обмеження, які залишаються в частині регіонів.

Третій варіант — локалізація + бренд-регіон. Післявоєнна відбудова передбачає, що регіони мають розвивати власну культурну ідентичність і перетворювати її на конкурентну перевагу. Установи дозвілля у міру відбудови можуть очолити процес створення культурних маршрутів (історико-культурних, етнотуристичних), фестивалів, тематичних подій, які інтегрують місцеві традиції, природні ресурси, молодіжну культуру. На Рівненщині це могла б бути, скажімо, серія культурно-дозвіллевих подій у парках/дендропарках + музей-простір із корпоративним брендом, притягуючим туристів. Зоопарк стає не лише простором для розваги, але майданчиком екологічної свідомості, громадської взаємодії. Нічні клуби можуть інтегрувати локальний музичний продукт, молодіжні сценічні формати, що вирізняються саме Рівненським контекстом. Така модель передбачає баланс між збереженням локального і відкритістю до національних і міжнародних аудиторій.

Четвертий варіант — інклюзивність і соціальна об'єднаність через дозвілля. Війна залишила багато соціальних наслідків: внутрішньо переміщені особи, змінені демографічні структури, психологічна травма. Культурно-дозвіллевий простір післявоєнної України має виступити майданчиком для соціальної інтеграції, психологічної реабілітації і взаємної підтримки. Парки, дендропарки, музеї, клуби можуть стати хабами для сімейних програм, волонтерських активностей, зустрічей громади. На Рівненщині це може проявлятися у програмах, що об'єднують мешканців міста і сіл, переселенців і місцевих, дітей і дорослих — через тематичні івенти, культурні проєкти, освітні маршрути. Цей формат дозвілля має не лише емоційну, але й соціальну функцію — сприяння відновленню спільноти, створенню нового соціального капіталу.

П'ятий можливий сценарій — економіка досвіду і дозвілля як індустрія. У післявоєнній Україні дозвілля може стати справжньою економічною сферою: частиною креативної економіки, культурного туризму, індустрії подій. У цьому контексті установи культури, природно-рекреаційні простори, нічні клуби, гуртки, арт-простори, фестивалі стають бізнес-і проєктними майданчиками. На Рівненщині це означатиме: створення культурно-дозвіллевих кластерів, залучення інвестицій до парків/дендропарків, розробка туристичних маршрутів із дозвіллевою складовою, маркетинг місцевого культурного продукту. У працях В. Г. Виткалова підкреслюється, що регіональні культурні продукти здатні виходити за межі лише місцевого споживання, якщо створити відповідні умови (інфраструктура, комунікація, бренд). Це означає, що дозвілля трансформується з «розваги» до «досвіду», що люди готові оплачувати, ділитися ним, поширювати його.

Кожен із цих варіантів має свої виклики і можливості. Виклики полягають у ресурсах (фінансування, кадровий потенціал, інфраструктура), у безпековому контексті (особливо у післявоєнний період можуть залишатися ризики), в адаптації до цифрових і мобільних форматів, у зміні аудиторій (що очікують більше інтерактивності, гнучкості, вибору). Водночас можливості — це актуалізація локальної ідентичності, залучення молоді, розвиток туризму, створення нових форм дозвілля, що відповідають сучасним запитам (досвід, участь, зміст).

У результаті культурні практики у післявоєнній Україні — й на рівні Рівненщини — можуть стати одним із ключових елементів не лише «повернення до нормальності», але «перезавантаження» культурно-соціального простору: створення нової моделі дозвілля, яка враховує глобальні тренди, локальні ресурси, цифрову та мобільну природу сучасного світу, а також вимоги соціальної згуртованості та відновлення. Цей процес вже має передумови — регіональні культурні ініціативи, дослідження Виткалова, наявність природно-рекреаційних просторів, активність громад

— і тепер він має етап реалізації в умовах, коли держава, бізнес і громадянське суспільство мають діяти спільно.

Закінчуючи, важливо підкреслити, що остаточний варіант моделі залежатиме від багатьох чинників: масштабів відбудови, державної політики, місцевої ініціативи, міжнародного партнерства, фінансування, цифрової інтеграції, безпекових умов. Проте вже сьогодні можна стверджувати: культурні практики не будуть «той самий старий клуб + кіно» — вони перетворяться на багаторівневу систему дозвілля, що поєднує природу + культуру + технології + спільноту. І Рівненщина має всі шанси бути одним із лідерів цієї трансформації.

Після повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році Рівненська область зазнала суттєвих змін у культурному житті. Заклади культури стали не лише осередками традиційного дозвілля, а й майданчиками психологічної підтримки, навчання, комунікації та інтеграції.

Культурні практики почали виконувати функції адаптації внутрішньо переміщених осіб до нового середовища, а також стали формами м'якої протидії дезінформації та занепаду моралі. У фокусі уваги виявилися такі аспекти: збереження локальної ідентичності, актуалізація нематеріальної культурної спадщини, підтримка молодіжних ініціатив, цифровізація культурного контенту.

Таблиця 3.2. Культурні ініціативи в Рівненській області після 2022 року

Назва ініціативи	Організатор	Рік запуску	Охоплення аудиторії (осіб)	Тип підтримки
Фестиваль «Поліська весна»	Департамент культури РОДА	2023	3500	Державна
Мобільний культурний центр	ГО «Арт-Перспектива»	2024	1200	Грантова
Ремісничі ярмарки на Рівненщині	Мережа будинків культури області	2022	4800	Місцева
Інтерактивна виставка «Рівне: крізь віки»	Краєзнавчий музей Рівного	2023	2100	Державна
Онлайн-	Центр народної	2023	5400	Грантова

платформа «Культура вдома»	творчості			
-------------------------------	-----------	--	--	--

Аналітичний інтерес викликає і зміна формату роботи установ культури. Традиційні заклади (бібліотеки, будинки культури, музеї) переорієнтовуються з інформативної функції на інклюзивну й психосоціальну. Вони стають місцем безпеки, рефлексії, діалогу. Мобільні культурні центри, які виїжджають у громади без доступу до культури, забезпечують рівність можливостей і підвищують обізнаність про місцеву спадщину. У такий спосіб культура реалізується не лише як інструмент пам'яті, але й як інструмент адаптації.

Особливого значення набувають цифрові практики. Онлайн-платформи, зокрема «Культура вдома», довели свою ефективність як форма доступу до якісного контенту для широкої аудиторії. Аналіз показує, що в умовах війни та вимушеного переміщення населення, доступність стала критичним чинником для участі в культурному житті. Онлайн-моделі виявилися найменш вразливими до інфраструктурних загроз, що робить їх перспективними навіть у післявоєнний період.

Таблиця 3.3. Оцінка ефективності культурних заходів за результатами опитування мешканців

Назва заходу	Оцінка задоволеності (з 5)	Покращення інтересу до культури (%)	Кількість повторних відвідувань
Фестиваль «Поліська весна»	4.7	62	850
Мобільний культурний центр	4.2	55	320
Ремісничі ярмарки	4.5	68	1300
Інтерактивна виставка	4.3	51	460
Платформа «Культура	4.6	73	1120

ВДОМА»			
--------	--	--	--

Аналіз якісних інтерв'ю з учасниками заходів свідчить про високий рівень задоволеності, особливо у випадках, коли заходи поєднували традиційні форми (народна творчість, майстер-класи) з новими підходами (аудіовізуальні інсталяції, перформанси, освітні модулі). Учасники наголошували на тому, що культурна активність не лише відволікає від тривожних новин, а й формує горизонт солідарності, взаємопідтримки та зміцнення довіри до місцевих інституцій.

Важливим аспектом є і кадровий потенціал. Після 2022 року зросла потреба у фахівцях, які можуть працювати на перетині культури, соціальної роботи, психології. На жаль, в Рівненській області кадрова база часто залишається слабкою, що потребує системної підтримки через професійне навчання, стажування та обміни. У цьому контексті праці Сергія Виткалова є актуальними — він неодноразово підкреслював роль людського ресурсу як ключового чинника ефективності культурної політики на регіональному рівні.

Як наголошує Виткалов у своїх роботах, зокрема в аналізі культури Волині, реформа закладів культури має відбуватись не як зменшення навантаження на бюджет, а як зміна функції — від адміністративного управління до роботи з громадами. Аналогічна ситуація спостерігається й на Рівненщині, де найуспішнішими є ті заклади, які будують партнерства з НГО, ЗМІ, освітніми установами.

Не менш важливою є інтеграція культурних практик у простір туризму. Культурно-туристичні ініціативи, зосереджені на нематеріальній спадщині (ремесла, фольклор, гастрономія), не лише популяризують регіон, але й створюють умови для економічного розвитку місцевих громад. Саме в цьому напрямку відбувається поєднання культури як ідеї та культури як ресурсу.

ВИСНОВКИ

Унаслідок комплексного дослідження культурних практик у контексті регіонального простору – зокрема на території Рівненщина – можна констатувати, що категорія «культурні практики» охоплює значно ширший спектр, ніж часто уявляється: це не лише офіційні заходи типу концертів чи виставок, але й повсякденні дії спільнот, груп і індивідів, що формують культурний простір – традиції, звичаї, локальні зв'язки, дозвіллієві активності. У цьому сенсі регіон (як територіальна і соціокультурна одиниця) виступає активним агентом, а не просто пасивним фоном: він має свої внутрішні динаміки, культурну ідентичність, інституційні моделі, які змінюються з часом. Історична ретроспектива, відповідно, дає змогу простежити, як ті чи інші форми культурної практики виникали, трансформувалися, адаптувалися до нових умов – що важливо для розуміння сучасного стану та перспектив.

Історіографічна база з даної теми в українському регіональному культурознавстві є значною мірою фрагментарною: наприклад, В. Виткалов, сформувавши потужну школу вивчення культурно-мистецького процесу західноукраїнських теренів; його праці нараховують понад 330 наукових та науково-методичних назв, зокрема 6 монографій. Цю справу продовжив і С.Виткалов, опублікувавши понад 400 наукових на науково-публіцистичних розвідок. Водночас кількість конкретних кількісних досліджень, що охоплюють всю систему дозвіллієвих практик одного регіону – як, скажімо, Рівненщини – обмежена. Це означає, що подальші аналітичні зусилля слід направити на наповнення цієї бази: збирання статистичних даних, порівняльних досліджень, якісних інтерв'ю, локальних кейсів.

При аналізі організації культурних практик на Рівненщині у ретроспективі видно кілька етапів. У радянський період система дозвілля й культури була централізованою: домінували палаци культури, клуби, масові культурно-освітні заходи – дозвілля мало велику частину системи «обслуговування» населення, часто зганянням, нав'язаним зверху. Після розпаду СРСР і в 1990-х роках відбувся перехід, що супроводжувався

фінансовою кризою, слабшанням інституцій, появою нових форм (громадські ініціативи, фестивалі, приватні клуби). У ХХІ столітті – відзначається тенденція до диверсифікації: наявність фестивалів, громадських активностей, локальних брендів культури, активізація молодіжних груп, застосування цифрових засобів (соцмережі, онлайн-платформи). Наприклад, за даними біобібліографічного покажчика В. Виткалова: його праці охоплюють період 1982–2025 рр., понад 200 публікацій. Цей факт свідчить про активне публічне відображення процесів трансформації культурного простору.

У сучасних умовах змінюється ставлення до сфери дозвілля: дозвілля перестає бути лише пасивним відпочинком після праці, а стає елементом самоідентифікації, творчості, соціальної взаємодії, часто – цифрового досвіду. Це означає, що люди дедалі більше шукають таке дозвілля, яке має не лише рекреаційний, але й смисловий та емоційний вимір – досвід, взаємодію, належність до спільноти. Для дітей і молоді – це фактично нові формати: від гуртків і клубів до онлайн-комунікацій, ігор, коворкінгів, тематичних просторів. Для дорослого населення – зміщення від перегляду телебачення чи телевізійного дозвілля до активнішої участі: фестивалі, гастро/кафе-культура, тематичні події, подорожі, тематичні хобі. Відзначимо, що глобалізація і цифровізація – важливі каталізатори цієї зміни: вони розширили вибір, дозволили долати географічну ізоляцію, інтегрувати локальні практики у ширші простори. У контексті України – і особливо регіонів на кшталт Рівненщини – також слід враховувати вплив війни: безпекові обмеження, зміни інституційної підтримки, зрушення акцентів до локальних спільнот, онлайн-форматів та мобілізованих культурно-дозвілєвих активностей.

Порівняльний аналіз між містами, такими як Рівне і Луцьк, а також між дітьми і дорослими, у різні історичні періоди, показує цікаві закономірності. У радянський час і Рівне, і Луцьк мали дуже схожі моделі: централізоване дозвілля, клуби, спільні танці, кіно, гуртки, табори. Діти виховувалися в системі піонерської/комсомольської культури, були організовані гуртки,

табори, культурні клуби. Дорослі – більш пасивні або структуровані: клуби, вечори, групове дозвілля. Перехідний період приніс вибух неформальних ініціатив: приватні клуби, громадські фестивалі, зменшення участі держави у сфері культури. Сьогодні – діти мають широкий вибір: цифрові платформи, тематичні простори, змішане (онлайн + офлайн) дозвілля; дорослі – теж значно активніші, з більшим акцентом на якість, досвід, зміст, індивідуалізацію. Наприклад, якщо раніше дозвілля означало участь у вечорах у клубі або на концерті, то нині – це вибір із десятків форматів, починаючи від фестивалів, воркшопів, тематичних екскурсій, коворкінгів, до онлайн-ігор і стрімінгу. І хоча конкретні цифри за містами Рівне-Луцьк не завжди опубліковані, загальна тенденція країни – зростання кількості фестивалів, активізація громадських ініціатив, збільшення кількості культурно-дозвіллевих проєктів. У працях В. Виткалова підкреслюється саме це: що регіональні культурні практики набирають обертів, формують «фестивальне коло» та локальні бренди.

Говорячи про роль культурно-дозвіллевої діяльності у сучасному суспільстві, стає очевидним, що вона виступає не лише як відпочинок чи розвага, але як значущий соціальний ресурс: через дозвілля відбувається формування ідентичностей, соціальних зв'язків, локальної спільноти, відновлення після стресу чи травми (особливо актуально в умовах воєнного стану), підвищення якості життя, брендування міста/регіону та навіть економічний ефект (туризм, креативна економіка). У цьому сенсі культурно-дозвіллева діяльність стає чинником соціальної стійкості, інноваційності, мобілізаційним ресурсом – особливо в регіонах із високою мобільністю чи трансформацією.

У контексті глобалізаційних процесів і війни вплив на систему організації дозвіллевого простору Рівненщини є суттєвим. Глобалізація принесла нові формати, технології, міжнародні партнерства, культурні обміни, а також конкуренцію між форматами дозвілля – як локальними, так і глобальними. Це означає, що регіон змушений реагувати: створювати

привабливі місцеві продукти, інтегруватися у ширші мережі, адаптуватися до цифрових та мобільних форматів. Водночас війна (в Україні) кардинально змінює умови: обмеження по безпеці, вимушена міграція, зміщення культурно-дозвілєвих центрів, активізація волонтерських і соціальних ініціатив, онлайн-дозвілля, переміщення фокусу на локальні спільноти й соціальні зв'язки. Там, де раніше організація дозвілля могла бути централізованою чи державною, сьогодні часто вона має бути мобільною, цифровою, реагуючою, гнучкою. У працях В. Виткалова це проявляється у висвітленні «творчих портретів» організаторів культурного життя, фестивального руху як відповіді на виклики часу.

Щодо можливих сценаріїв розвитку культурних практик у повоєнній Україні: можна виокремити кілька напрямків. Перший – інтенсифікація локальних культурних ініціатив з акцентом на громадську участь, децентралізацію, мобільні формати (open-air, pop-up-заходи, цифрові простори). Другий – інтеграція з міжнародними мережами: фестивалі, партнерства, культурні маршрути, креативні кластери. Третій – фокус на «дозвілля як досвід», тобто на підвищення якості й значущості культурного часу, створення культурних продуктів із сильним брендом, що зможуть конкурувати як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку. Четвертий – врахування сценарію реконструкції: відбудова культурної інфраструктури, підтримка переселенців, адаптація до нової реальності, соціальна інклюзія через культурні практики, збереження та трансформація локального культурного клімату. Усі ці сценарії передбачають активну участь держави, бізнесу, громадянського суспільства – але також і значну роль цифрових технологій, мобільності, креативності.

Узагальнюючи, можна сказати: культурні практики в регіональному просторі Рівненщини – йдуть шляхом від централізованої, однорідної моделі дозвілля радянських часів – через перехідний і кризовий етап 1990-х – до сучасної моделі, яка поєднує локальне з глобальним, традиціоналізм із інноваціями. При цьому система дозвілля стає більш пластичною,

вибірковою, орієнтованою на індивідуальний досвід та спільноту. У цьому контексті роль культурно-дозвілєвої діяльності значно зростає – як чинник соціальної згуртованості, локального розвитку, економіки досвіду. І хоча виклики (фінансування, демографія, безпека, інфраструктура) залишаються, потенціал значний.

Це означає, що для регіону, такого як Рівненщина, важливо не лише зберегти культурні практики минулого, але й трансформувати їх у нові формати, інтегрувати технології, залучити молодь, сприяти інклюзії, встановити партнерства з міжнародними культурними мережами. Тим самим регіон може стати досвідченим у культурно-дозвілєвій сфері, що відповідає новим умовам – глобалізації, цифровізації, післявоєнного відновлення.

Таким чином, культурно-дозвілєва діяльність – це не маргінальна сфера, а ключовий елемент цивілізаційного процесу регіону. Вона дозволяє зберігати та трансформувати культурну ідентичність, формувати громадянську активність, підвищувати якість життя та стійкість спільнот. У перспективі успіх регіонів (і України загалом) у культурно-дозвілєвій сфері буде значною мірою залежати від здатності адаптуватись до нових реалій – мобільності, цифровим середовищам, активній громадянській участі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Александер Д. Парадокси громадянського суспільства. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. Київ : Ін-т соціології НАН України, 1999. № 1. С.27-42. 2
2. Арендт Х. Джерела тоталітаризму. Київ : Дух і Літера, 2005. 540 с.
3. Бевзенко Л. Волонтерський рух в Україні як форма громадянської активності в ситуації соціальної нестабільності. *Соціологічні виміри громадянського суспільства в Україні* / за наук. ред. О. Резніка. Київ : Ін-т соціології НАН України, 2019. С. 220–240.
4. Берг Пітер. Популярна культура в ранньомодерній Європі / Пер. з англ. Київ : УЦКД, 2001. 376 с.
5. Берегова О. М. Культурно-мистецькі практики в епоху цифрових технологій: нові траєкторії розвитку. *Людина в сучасному світі: соціально-філософський та культурно-антропологічний виміри: монографія* / Є. В. Більченко, О. М. Берегова, В. В. Демещенко та ін. Київ : Ін-т культурології НАМ України, 2020. С. 169–191.
6. Бобрівець В. Феномен понять «благодійність» та «філантропія» в сучасних міжнародних економічних відносинах. *Україна і світ: теоретичні та практичні аспекти діяльності у сфері міжнародних відносин: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* Київ 18-19 квітня 2018 р. Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2018. С. 188–191.
7. Виткалов С. В. Рівненщина: культурно-мистецький потенціал в парадигмах сучасності: монографія. Рівне: ПП ДМ, 2012. 416 с.
8. Виткалов В., Виткалов С. Культурний простір країни крізь призму наукового пошуку: до результатів проведення XVI міжнар. наук.-практ. конф. «Україна першого двадцятиліття XXI століття: культурно-мистецький вимір». *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку: наук. зб. Вип. 34*. Рівне : РДГУ, 2020. С.3-8.

9. Виткалов С. В. «Музейні гостини» як форма збереження національно-культурних ознак: до проведення чергової презентації у м. Рівне. *Культура і життя*, 2019. № (22). 31 трав. С. 3.

10. Виткалов С. В., Чепелюк В. А. Регіональні народознавчі змагання на Волині: досвід Рівненщини. *Вісник + К.* Луцьк, 2019. № (26). 12 лип. С. 4;
Виткалов С. В. Шанс для формування власних культурних форм: про новий формат міжнародного джазового фестивалю в Рівному. *День* (Київ), 2020. № 171–172. 11 верес. С. 13.

11. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадське суспільство / Пер. із нім. А. Онишко. Львів : Літопис, 2000. 319 с.

12. Габермас Ю. Залучення іншого. Студії з політичної теорії. Львів : Астролябія, 2006. [416 с.]. С.186–219.

13. Гавриленко І. М. Громадянське суспільство: монографія. Львів : «Новий світ-2000», 2018. 714 с.

14. Гаєвська Т. І. Феноменологія сакрального і профанного у сучасних святкових практиках: зарубіжний досвід. *Людина в сучасному світі: соціально-філософський та культурно-антропологічний виміри: монографія* / Є. В. Більченко, О. М. Берегова, В. В. Демещенко та ін. К.: Ін-т культурології НАМ України, 2020. С. 191–231.

15. Гриценко О. Культурний простір і національна культура: теоретичне осмислення та практичне формування: монографія. Київ : Ін-т культурології НАМ України, 2019. 256 с.

16. Демещенко В. В. Соціально-філософський контекст історії культурно-антропологічної парадигми. *Людина в сучасному світі: соціально-філософський та культурно-антропологічний виміри: монографія* / Є. В. Більченко, О. М. Берегова, В. В. Демещенко та ін. Київ : Ін-т культурології НАМ України, 2020. С. 15–43.

17. Зубарев О. С. Східні духовні практики як феномен життєвого світу особистості в полікультурному суспільстві: монографія. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2018. 300 с.
18. Кін Дж. Громадянське суспільство. *Старі образи, нове бачення*. Київ : К.І.С. Анод, 2000. 78 с.
19. Королько В. Г. Паблік рілейншз. Наукові основи, методика, практика. Підручник. 2-е вид. доп. Київ: Вид. дім «Скарби», 2001. 400 с.
20. Миронюк О. М. Історія українського мовного етикету. Звертання. Київ : Логос, 2006. 167 с.
21. Малес Л. В. Центральність і публічність: випадок Києва / Урбаністична стратегія Києва. Київ : Фонд імені Гайдриха Бьоля в Україні, 2011. С. 28–35.
22. Москотіна Р. Свобода та соціально-економічна відповідальність. *Формування відповідального суспільства: держава, політичні рухи, бізнес /* За заг. ред. д-ра соціол. наук В. Резніка. Київ : Ін-т соціології НАН України, 2019. С. 173–194.
23. Радевич-Винницький Я. К. Етикет і культура спілкування. Навч. посіб. Київ : Знання, 2006. 291 с.
24. Стан наукового потенціалу та фінансового забезпечення наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок в Україні. Наукова та науково-технічна діяльність в Україні у 2019 році: науково-аналітична доповідь / Т.В. Писаренко, Т.К. Куранда та ін. Київ : УкрІНТЕІ, 2020. 109 с.
25. Лашук Ю. Народне мистецтво. Українське Полісся. Львів : Каменярь, 1992.
26. Терещенко Ю.І. Україна і європейський світ. Нарис історії від утворення старокиївської держави до кінця XVI ст. Київ : Перун, 1996. 495 с.

27. Гаврилюк С. В. Микола Петров – дослідник культурної спадщини західно-етнічних українських земель. *Література та культура Полісся*. Вип. 27: наук. зап. Ніжин. держ. пед. ун-ту ім. М. Гоголя. Ніжин, 2004. С. 207–214.
28. Климчук А. М. Тадеуш Єжи Стецький – дослідник Волині / А.М. Климчук: Історична Волинь і проблеми духовного відродження України: матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф., м. Рівне, 10 верес. 2010 р. *Актуальні питання культурології: альманах наук. товариства «Афіна» кафедри культурології РДГУ*. Вип. 8. Рівне: О. Зень, 2010. С. 120 –106.
29. Семчишин М. Тисяча років української культури: короткий огляд культурного процесу. Київ, 1995.
30. Лесик О. В. Замки та монастирі України. Львів : Світ, 1993. 174 с.
 Михайлишин О. Л. Палацово-паркові ансамблі Волині другої половини ХУШ – ХІХ століть (еволюція, композиція, стилістика). *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку: наук. зап. РДГУ*. Вип. 4. Рівне: РДГУ, 1999. С. 203–298 та ін. її розвідки у цьому ж збірникові за наступні роки.
31. Годованюк О.М. Монастирі та храми Волинського краю. Київ : Техніка, 2004. 176 с.
32. Рожко В. Православні монастирі Волині і Полісся. Луцьк : Медіа – 2000, 2005. 692 с.
33. Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР (иллюстрированный справочник-каталог). В 4-х т. Київ : Будівельник, 1983. Т. 3. С. 300–334.
34. Хведась А. О. Острозький державний історико-культурний заповідник: путівник. Львів : Каменяр, 1985. 56 с.
35. Архітектурна спадщина України. Маловивчені проблеми історії та містобудування / за ред. В. Тимофієнка. Київ : Українознавство, 1997. Ч. 4. 263 с.
36. Кралюк П. М. Мелетій Смотрицький і українське духовне відродження кінця ХІХ – початку ХХ століття. Острог, 2007. 208 с.

37. Годованюк Є. Два храми XV століття на Волині. *Архитектурное наследство*, 1979. № 27. С. 82–83.

38. Волинська державна обласна універсальна наукова бібліотека ім. Олени Пчілки; Е. С. Ксендзук. *Енциклопедія Сучасної України* [Електронний ресурс]; Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Ін-т енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. Режим доступу : <https://esu.com.ua/article-27565> (дата звернення: 15.10.2025).

39. Воловик А. Ф. Педагогіка дозвілля: підручник. Харків : ХДАК, 1999. 329 с.

40. Гатальська С. М. Філософія культури : підручник. Київ : Либідь, 2005. 328 с.

41. Гапетченко Р. Ю. Дозвілля як фактор формування духовної культури сім'ї. *Актуальні проблеми теорії і практики художньої культури: зб. наук. пр.* 2014. № 1. С. 224 – 231.

42. Грицак Т. І. Трансформаційні процеси в галузі культури та шляхи їх розвитку (інфор.-метод.збірник). Київ : ДАААКМ, 2003. 22 с.

43. Дмитрів С. Старі місця – нові враження: як український стартап відтворює пам'ятки. URL: <https://gluzd.org.ua/articles/stari-mistsia-novivrazhennia-iak-ukrainskyi-startap-vidtvoriuie-pam-iatky/> (дата звернення: 15.10.2025).

44. Забута Т. В. Розвиток національного інформаційно-культурного простору у контексті Закону України «Про національний культурний продукт». Режим доступу : http://mdgukid.at.ua/publ/rozvitok_nacionalnogo_informacijno_kulturnogo_prostoru_u_konteksti_zakonu_ukrajini_pro_nacionalnij_kulturnij_produkt/1 (дата звернення: 15.10.2025).

45. Задворний С. І. Територіальна організація культурно-мистецької сфери регіону (на матеріалах Хмельницької області): дис. ... канд. геогр. наук. 11.00.02. Тернопіль, 2016, 246 с.

46. Зерницька О. Культурна ідентичність і глобальна культура в добу глобалізації. *Політика і час*. 2003. № 11.
47. Іванова-Георгієвська Н. А Сучасна українська культура в світовому контексті пошуків справжності: мода на традицію». Режим доступу : <http://www.myslenedrevo.com.ua> (дата звернення: 15.10.2025).
48. Історія української та зарубіжної культури: навч. посіб. / Б. І. Білик, Ю. А. Горбань, Я. С. Калакурата. Київ : Знання, 2000. С. 295-299.
49. Кір'ян О., Марусенко М. Значущість менеджменту соціокультурної діяльності для вітчизняних організацій. *Управління та адміністрування в умовах протидії гібридним загрозам національній безпеці*. Матеріали III міжнар. наук.-практ. конф., 22 листоп. (дата звернення: 15.10.2025).
50. Клубні заклади як осередки культурно-освітнього та дозвільного призначення: Матеріали проблемно-цільового навчання клубних працівників. Рівне: ДАКККиМ, 2008. С. 4.
51. Ключко Ю. М. Шляхи організації дозвільного спілкування молоді в процесі функціонування системи «клуб-бібліотека»: автореф. дис.... канд. пед наук 13. 00. 05. Київ : КНУКиМ, 1998. 20 с.
52. Коваль-Фучило І. Вплив глобалізації на функціонування полікультурного простору України. *Слово і час*. 2004. № 4.
53. Ковальчук С. Сучасні форми роботи в бібліотеках. *Бібл. планета*. 2014. № 2. С. 24-26.
54. Концепт культури: теоретико-методологічні та прикладні аспекти : 36. наук. пр. Вип. 2 / Ю. П. Богуцький, Б. А. Головка, Г. П. Чміль. Київ : Ін-т культурології НАМ України, 2011. 320 с.
55. Кравченко О. В. Культурна політика України в парадигмах сучасності: теоретико-методологічні аспекти культурологічної інтерпретації : монографія. Харків : ХДАК, 2011. 288 с.

56. Кравченко С. В. Соціально-педагогічні умови використання фольклору в художньо-масовій роботі установ культури: автореф. дис... канд.. пед. наук: 13. 00. 05 / Київськ. держ. ін-т к-ри. Київ, 1997. 16 с.

57. Культурна політика в Україні. *Аналітичний огляд* / [за ред. О. Гриценка]. Київ : УЦКД, 2007. 160 с.

58. Кулікова С. В. Арт-менеджмент як складова частина соціокультурної діяльності. *Наук. зап. [Центральноукраїнського держ. пед. ун-ту ім. В. Винниченка]. Серія : Педагогічні науки*. 2022. Вип. 207. С. 175–179. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2022_207_36 (дата звернення: 15.10.2025).

59. Лелик М. Б. Культурні та мистецькі інклюзивні ініціативи як маркер демократичного й розвиненого суспільства (оглядова довідка за матеріалами преси, інтернету та неопублікованими документами за 2019–2020 рік). URL: https://nlu.org.ua/storage/files/Infocentr/Tematich_ogliadi/2020/marker.pdf (дата звернення: 15.10.2025).

60. Лелик М. Б. Ресурси, систематизація, втілення: як працює проєктний культурний менеджмент в Україні (оглядова довідка за матеріалами преси та інтернету за 2019–2021 рр.). URL: https://nlu.org.ua/storage/files/Infocentr/Tematich_ogliadi/2021/Proect1.pdf (дата звернення: 15.10.2025).

61. Лелик М. Б. Сучасні інноваційні проєкти: як працюють мистецькі практики популяризації та переосмислення культурної історичної спадщини України (оглядова довідка за матеріалами преси та інтернету за 2019–2020 рр.). Режим доступу: https://nlu.org.ua/storage/files/Infocentr/Tematich_ogliadi/2020/Innova.pdf (дата звернення: 18.10.2025).

62. Любарець В. Менеджмент соціокультурної діяльності як складова системи державного управління. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Напрям культурологія*. Рівне, 2023. Вип. 45. С. 178–183 URL: <https://zbirnyky.rshu.edu.ua/index.php/ucpmk/article/view/657/681> (дата звернення: 22.06.2024).

63. Максимовська Н. О. Активізація соціально-виховного потенціалу регіонального соціокультурного простору в процесі анімаційної діяльності. *Вісник ХДАК*. 2012. Вип.37. С. 249-260.

64. Матеріали з досвіду роботи закладів клубного типу Рівненської обл. Режим доступу: <http://www.rv.gov.ua/sitenew/main/ua/publication/content/654.htm> (дата звернення: 22.10.2025).

65. Мироненко А.Ф. Інноваційні заклади культури клубного типу в Україні: досвід, проблеми, перспективи. Київ : ІПКПК, 1998. 28 с. 55. Мистецтво і культурний простір : інформаційні матеріали науково-практичної конференції (14 травня 2015 р.). Київ : КДІДПМД ім. М. Бойчука. – Режим доступу : <http://kdidpamid.edu.ua/new/новини/науковопрактична-конференція>